

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра теоретичної психології

Психологічне забезпечення інклюзивної освіти

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «магістр»

спеціальність 053 «Психологія»

ОНП «Психологія»

Вікторії БИКОВОЇ

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, доцент

Галина ЛЯЛЮК

Рецензент

доктор психологічних наук, доцент

Євген Карпенко

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« » _____ 2024 р., протокол №

завідувач кафедри теоретичної психології

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2024

Вікторія Бикова. Кваліфікаційна робота. Психологічне забезпечення інклюзивної освіти.

В кваліфікаційній роботі здійснено аналіз теоретичних засад психологічного забезпечення умов успішності включення дитини з ООП в освітній простір. Виокремлено основні наукові підходи щодо включення дитини з ООП в загальноосвітній простір. Визначено зміст і структуру психологічного забезпечення соціально-психологічних умов успішного входження дитини з ООП в освітній простір. Емпірично досліджено соціально-психологічні умови успішності включення дитини із ООП у загальноосвітній простір. Розроблено програму соціально-психологічного супроводу, яка включає чотири сфери допомоги, а саме: психологічна підтримка сім'ї, соціальна, інформаційно-консультаційна, організаційна.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, психологічне забезпечення, соціально-психологічні умови.*

Victoria Bykova. Qualification work. Psychological support of inclusive education.

In the qualification work, an analysis of the theoretical foundations of the psychological provision of conditions for the successful inclusion of a child with special needs in the educational space was carried out. The main scientific approaches to the inclusion of a child with SEN in general education are highlighted. The content and structure of the psychological provision of social and psychological conditions for the successful entry of a child with special needs into the educational space have been determined. The socio-psychological conditions for the successful inclusion of a child with SEN in general education have been empirically investigated. A program of socio-psychological support has been developed, which includes four areas of assistance, namely: psychological support for the family, social, informational and consulting, and organizational.

Keywords: *inclusion, inclusive education, children with special educational needs, psychological support, social and psychological conditions.*

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади психологічного забезпечення умов успішності включення дитини з ООП в освітній простір	
1.1. Аналіз наукових досліджень тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні.....	7
1.2. Зміст і структура психологічного забезпечення соціально-психологічних умов успішного входження дитини з ООП в освітній простір.....	11
1.3. Висновки до першого розділу	16
Розділ 2. Емпіричне дослідження соціально-психологічних умов успішності включення дитини з ООП у загальноосвітній простір	
2.1. Програма та методи дослідження.....	18
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	21
Висновки до другого розділу	45
Розділ 3. Оптимізація психологічного забезпечення інклюзивної освіти	
3.1. Соціально-психологічний супровід сім'ї дитини з ООП.....	48
3.2. Інформаційно-консультаційна та організаційна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з ООП.....	52
Висновки до третього розділу	54
Висновки.....	56
Список використаних джерел.....	60
Додатки.....	66

ВСТУП

Одним із найважливіших показників рівня розвитку будь-якої держави, її цивілізованості є ставлення суспільства до людей із особливими потребами. Сучасна світова політика у цій сфері спрямована на забезпечення рівних прав цих людей на медичне обслуговування, матеріальне забезпечення, освіту й професійну підготовку, матеріальне забезпечення відповідно до їхніх можливостей та участі в житті суспільства. У передових країнах Західної Європи та Америки з 1970-х років розпочався розвиток інклюзивної освіти, основним принципом якої є її широка доступність для усіх, без винятку, членів суспільства. Діти із ООП мають право на задоволення своїх освітніх потреб так само, як і всі інші члени суспільства.

В Україні досі існує система спеціальної освіти для дітей із ООП. Соціалізація значної кількості цих дітей відбувається в спеціальних закладах закритого типу, що призводить до їх соціальної ізоляції та дезадаптації. Проте останнім часом в Україні відбулися кардинальні зміни щодо навчання дітей із ООП. Найбільшим досягненням нашої державної політики в галузі освіти сьогодні є Закон України «Про освіту», у статтях 19 і 20 якого чітко відзначається, що люди з обмеженими можливостями мають і право на отримання освіти, їх потреби задовольняються шляхом створення відповідного фінансового, персонального, матеріально-технічного забезпечення [1]. Однією із альтернативних форм навчання дітей із ООП є інклюзивна освіта в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Відповідно до Закону України «Про освіту» держава створює необхідні умови для навчання дітей з ООП із врахуванням їх індивідуальних можливостей, потреб, здібностей та інтересів [23].

Проте, незважаючи на важливі успіхи у процесі розбудови інклюзивного освітнього простору в Україні, на думку вітчизняних та зарубіжних експертів, запровадження інклюзії залишається досить складною й багатоаспектною проблемою.

Психолого-педагогічні особливості цієї проблеми висвітлюються в працях вітчизняних науковців І. Беха, К. Колупаєвої, Л. Савченко, Т. Євтухова, В. Засенко, Б. Мороз, В. Бондар, І. Садова та ін. Психологічні аспекти розвитку спеціальної освіти дітей з ООП висвітлені в дослідженнях змісту корекційної освіти під час підготовки до школи С. Максименко, В. Ткачук, Г. Костюк, О. Киричук та ін.

Проте в українській психології недостатньо досліджені питання інклюзивної освіти та її психологічного забезпечення, специфіки створення оптимальних умов для успішного включення дитини із ООП в освітній процес. Саме це спонукало нас обрати тему дослідження: «Психологічне забезпечення інклюзивної освіти».

Мета дослідження – проаналізувати та емпірично дослідити умови необхідні для успішного включення дитини з ООП в загальноосвітній простір.

Об’єкт дослідження – психологічне забезпечення інклюзивної освіти.

Предмет дослідження – соціально-психологічні умови успішності входження дитини з ООП в загальноосвітній простір.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні наукові підходи щодо включення дитини з ООП в загальноосвітній простір.
2. Визначити зміст і структуру психологічного забезпечення соціально-психологічних умов успішного входження дитини з ООП в освітній простір.
3. Емпірично дослідити соціально-психологічних умови успішності включення дитини із ООП у загальноосвітній простір
4. Розробити програму соціально-психологічної підтримки сімей, що виховують дітей з ООП, яка б передбачала успішне входження дитини в загальноосвітній простір.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Теоретичні положення навчально-вихованого процесу дітей із ООП в умовах інклюзивного освітнього простору і професійну підготовку відповідних психолого-педагогічних кадрів Д. Андерс, Т. Джонсон, Г. Лефрансуа, Т. Бондар, О. Гноєвська, І. Демченко,

В. Засенко, І. Іванова, О. Коваленко, К. Островська, Л. Савченко, І. Садова та ін., основні методологічні підходи до діагностування психічного розвитку дитини Г. Балла, Г. Костюка, О. Киричука, С. Максименка.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань було використано наступні методи: а) теоретичні – систематизація, аналіз та узагальнення, інтерпретація; б) емпіричні – бесіда, спостереження, анкетування; в) математично-статистичної обробки даних.

Теоретичне значення результатів роботи полягає у поглибленні науково-теоретичних засад психологічного забезпечення успішності включення дитини з ООП в освітній простір, визначенні соціально-психологічних умов успішності її входження в процес навчання.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у тому, що запропоновано та програму соціально-психологічної підтримки сімей, що виховують дітей із ООП. Одержані результати роботи можна використовувати у процесі підготовки фахівців із психології, педагогіки та соціальної роботи, а також можуть бути використані психологами загальноосвітніх шкіл та фахівцями інклюзивних центрів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, додатків.

Розділ 1

Теоретичні засади психологічного забезпечення умов успішності включення дитини з ООП в освітній простір

1.1. Аналіз наукових досліджень тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні

У сучасних реаліях інклюзивну освіту (далі – ІО) слід розглядати як систему, яка засвідчує цивілізованість суспільства і, підкреслює можливість дітей з ООП здобувати освіту. У країнах Європи інклюзивне навчання дітей з ООП є основною формою освіти дітьми з особливостями в розвитку. Дослідники Д. Андерс, Т. Джонсон, Г. Лефрансуа, та ін., наголошують, що переважна більшість дітей з ООП мають можливість навчатися у масових школах.

Мета інклюзії насамперед полягає в тому, щоб кожен загальноосвітній заклад був заздалегідь підготовлений до прийому дітей із ООП [3].

Педагоги часто не розуміють справжньої суті інклюзії, а натомість трактують її спрощено. Часто педагоги розглядають інклюзію як співіснування дітей-інвалідів зі здоровими однолітками без створення особливих умов та надання професійної допомоги. У цьому випадку дискредитується сама ідея ІО [6].

Існує також проблема стереотипів та негативних професійних установок, які не дозволяють педагогам брати активну участь у процесі ІО. Досі панують стереотипні уявлення про виховання дітей різних категорій: вчителі навчальних закладів навчають «нормальних» учнів, педагоги спеціальних закладів – дітей із «вадами розвитку» [32].

Інклюзивна – це така організація процесу навчання, за якої всі діти, незалежно від їх фізичних, розумових, етнічних, культурних, мовних та інших особливостей, включаються до загальноосвітньої системи й навчаються за місцем проживання разом із дітьми в ті ж загальноосвітні школи, які

враховують їхні ООП та забезпечують учням необхідну спеціальну підтримку [7].

Інклюзивне навчання дітей з ООП разом із однолітками – це навчання кількох дітей в одному класі, а не у спеціально виділеній групі загальноосвітнього навчального закладу [10].

В основу формування концепції «інклюзивної освіти» покладено постулат, згідно із яким освіта є фундаментальним правом людини та закладає основу для більшою мірою справедливого суспільства. Кожен має право на освіту. Усі, незалежно від їх індивідуальних якостей і проблем зі здоров'ям [16].

У сучасній освіті терміни «інтегроване навчання», «інклюзивне навчання», «спільне навчання» широко і часто використовуються як синоніми [8]. Однак вони зовсім не рівнозначні, кожен має свій зміст, і між собою вони перебувають у відношенні підпорядкування.

Найбільш загальним є термін «спільне навчання». Адже ситуація спільного навчання досягається не тільки тоді, коли в школі (класі) об'єднуються учні, різні за своїми психофізичними, мовними, сенсорними, інтелектуальними можливостями (та й щодо звичайного класу навряд чи можна говорити про абсолютно однорідний склад дітей), але і тоді, коли за певних соціо-культурних умов (в одній школі класі) в навчальному процесі об'єднані діти, що розрізняються за мовною, національною, расовою, конфесійною, статевою, віковою або будь-якими іншими ознаками [25].

Інклюзивне навчання є більш вузьким поняттям, ніж ІО. У сучасному розумінні під інклюзивним навчанням розуміється така організація інтегрованого навчання, при якій діти із ООП по одному або малою групою безпосередньо включаються разом зі своїми однолітками в навчальний процес класу (групи ДНЗ) на рівних з ними умовами участі [25].

Для цього освітній процес має бути трансформований таким чином, щоб він водночас задовольняв освітні потреби кожного учасника, але, насамперед, забезпечував їх. Важливими елементами такої трансформації є навчання учнів

із ООП відповідно до розроблених для них освітніх програм та створення особливого освітнього середовища в інклюзивному класі [24].

Для звичайних учнів освітня інтеграція або ІО означає свободу вибору між інклюзивним класом і звичайним, забезпечуючи їм якість і темп навчання, очікуваний освітнім стандартом [30]. Говорячи про зарубіжний досвід побудови інклюзивної системи управління освітою, не можна не згадати й про вплив ГО у цій сфері освіти.

З метою забезпечення того, щоб особливі потреби осіб з інвалідністю бралися до уваги у всіх сферах діяльності на рівні Європейського союзу, в листопаді 2010 року була прийнята «Європейська стратегія в сфері інвалідності на період 2010- 2020 років». Головним принципом, який ліг в основу розробки даної стратегії став принцип відновлення прихильності гаслу «Європа без бар'єрів» [18].

Щоб інклюзивна практика відповідала нормативним вимогам, зафіксованим в міжнародних і вітчизняних документах, а також забезпечувала рівноправне включення особистості, що розвивається в умовах недостатності (психічної, фізичної, інтелектуальної), у всілякі сфери життя соціуму, потрібно системна цілеспрямована робота.

Таким чином, в сучасній практиці управління освітою досвід, накопичений європейськими вченими і педагогами в ході розвитку системи управління ІО, зараз успішно переймаються вітчизняними колегами. Ті успіхи і помилки, з якими зіткнулися закордонні фахівці в галузі управління ІО, в ході необхідної адаптації зможуть сприяти більш ефективному розвитку даної сфери в Україні, змінюючи тим самим, і світовий досвід у вирішенні питань адаптації в суспільстві дітей з обмеженими можливостями.

Освіта осіб з обмеженими можливостями здоров'я - один із пріоритетних напрямків системи освіти України. Однією з цілей освіти та науки, в рамках удосконалення української освіти, є створення освітнього середовища, яке забезпечує доступність і якість навчання всіх осіб з ООП з урахуванням особливостей їх психічного і фізичного розвитку. Найбільш пильну увагу до

освіти «особливих» дітей суспільство стало приділяти після прийняття на Всесвітній конференції з освіти, в 1994 році, Саламанської декларації.

За відносно невеликий період Україна поступово перейшла від закритої моделі навчання осіб з ООП до найбільш відкритою. В даний час головною тенденцією у навчанні дітей з ООП є ІО [7]. Ітенсивно проникаючи в сучасну систему освіти України ІО, ставить перед собою ряд складних питань і нових завдань. Вітчизняна інклюзія стала складатися і розвиватися пізніше, ніж закордонна [9]. Внаслідок цього система спеціальної освіти, щодо інклюзії, має менш багатий досвід і невідповідність деяких принципів з дійсністю. Одне із найбільших складнощів полягає в тому, що освітні послуги такого типу надаються більшою мірою у великих містах, а в районних центрах або селах діти із ООП найчастіше знаходяться за межами системи освіти [10].

Однак останнім часом ця проблема починає вирішуватися. Збільшується кількість шкіл і дошкільних освітніх установ, в яких є інклюзивні групи або класи [14].

Важливо при цьому недоліки, які були виділені звести до мінімуму і тільки тоді можливо розкриття кожної дитини за допомогою освітньої програми, яка досить складна, але відповідає її можливостям і здібностям [51].

Особливі труднощі соціалізації відчувають особи із особливими адаптивними можливостями (порушеннями слуху, зору, мови, інтелектуальної недостатності та ін.). У таких випадках соціалізації сприяє реалізація у процесі навчання та у повсякденному житті різноманітних спеціальних засобів корекції та компенсації порушених чи відсутніх функцій [50].

Відтак, ІО повинна не протиставляти, а сприяти взаємодії двох освітніх систем - загальним та спеціальним. Тільки в їх взаємозв'язку і збагаченні дитина із ООП накопичить корисний соціальний досвід, знайде своє місце в соціумі та буде відчувати себе рівноправним членом суспільства.

1.2. Зміст і структура психологічного забезпечення соціально-психологічних умов успішного входження дитини з ООП в освітній простір

Вивчаючи проблему ІО, варто переходити від з'ясування її переваг до визначення критеріїв психологічного забезпечення успішності її реалізації. Зрештою, переваги інклюзивного підходу до навчання всіх учнів добре ілюструють результати наукових досліджень. Стає все більш очевидним, особливо протягом останнього десятиліття, що цей підхід є соціально, академічно та навіть фінансово ефективним як для шкільних систем, так і для всіх дітей, залучених до ІО. Якщо взяти до уваги аспекти етики, моралі та соціальної справедливості, стає зрозуміло, що виправдати сегреговані форми освіти на будь-якому рівні стає все важче. Для того, щоб діти з ООП отримували змістовну освіту, потрібно визначити необхідні умови для забезпечення успішної інклюзії, виокремивши в цьому процесі поняття «успіх», а також визначивши зміст і структуру психологічного забезпечення, тобто підтримки.

У педагогічному аспекті під успішністю розуміють якість, притаманну особистості, яка досягла успіху у навчально-виховному процесі. Це можуть бути успіхи дитини в навчанні, успіхи вчителя у навчанні своїх учнів, успіхи батьків у вихованні дітей [13; 19].

На думку І. Беха, терміни неуспіх і успіх в основному використовуються для позначення ефективності діяльності суб'єкта. Невдача розглядається як факт відсутності очікуваного результату, а успіх - як факт його наявності. У цьому сенсі відчуття успіху або невдачі буде визначатися на основі ступеня досягнення суб'єкта по відношенню до результату його діяльності. Якщо мета досягнута, тобто досягнуто очікуваного результату, у суб'єкта виникає відчуття успіху, якщо воно відсутнє, то виникає відчуття невдачі [9, с. 1–3].

Під невдачею в загальному розумінні розуміється будь-яка діяльність, яка не супроводжується досягненням бажаного результату (успіху). Під

неуспішністю (в навчанні) розуміють невідповідність навчання учнів вимогам змісту освіти, що встановлюється після завершення будь-якого важливого відрізка навчального процесу: циклу уроків, присвячених вивченню теми, розділ курсу, навчальний семестр, рік. Незалежно від відносних меж часових відрізків залишається в силі теза про те, що невиконання встановлених вимог після завершення цих відрізків називається невдачею [45].

За результатами досліджень різних видів діяльності молодших школярів сучасна дослідниця О. Яшнова визначила, що особистість соціально успішного учня характеризують [12]:

- висока мотивація, інтерес до навчання, творчий підхід до засвоєння знань, вмінь та навичок;
- прояви допитливості у різних областях знань;
- адекватна самооцінка та позитивний статус у колективі;
- вміння коректно оцінювати результати своєї діяльності та давати об'єктивну оцінку роботі інших дітей;
- вміння радіти своїм досягненням, переживати невдачі та проявляти емпатію до однокласників;
- здатність до самоаналізу та прагнення зрозуміти мотиви вчинків оточення.

Сучасні дослідники В. Волошина та Л. Лохвицька, проаналізувавши основні психологічні чинники навчальної успішності школярів, дійшли висновку, що психологічні чинники навчальної успішності, внутрішньо-функціональні зміни у структурі когнітивної сфери учнів, динаміка інформаційної ваги їх психічних функцій, навчальна успішність залежить від ефективності розвитку пізнавальних інтересів. Ознакою готовності дитини до навчання у школі є стійкий пізнавальний інтерес. Вона лежить в основі всієї навчальної та виховної роботи із дітьми під час їх підготовки до школи. Знання сприяють виникненню і поглибленню інтересу до дійсності. Автори вважають, що в процесі підвищення ефективності навчальної діяльності учнів важливо виявити динаміку внутрішньо-функціональної структури пізнавальної сфери та

зміни співвідношення домінуючих факторів, що визначають успішність у навчанні [26].

Створення успішної ситуації під час роботи з учнями із ООП сприяє формуванню позитивного ставлення та адекватної мотивації до навчання, пізнавальних інтересів, а також створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості. Очевидно, що діти, мотивовані на успіх, будуть краще виконувати навчальну діяльність і матимуть високий рівень успішності та самореалізації [7].

Більшість дослідників вважають, що освітню діяльність варто організовувати на засадах успішної педагогіки, а саме:

- принципу співробітництва;
- принципу позитивного виховного впливу;
- принципу поєднання ситуації успіху і невдачі;
- принципу гуманістичної спрямованості навчання (передбачає прийняття і розуміння учнів, їх бажань, внутрішнього стану, переживань, наявність свободи вибору). Дотримання всіх перерахованих вище принципів сприяє ефективному використанню технологічних прийомів для створення успішної ситуації не тільки зі здоровими учнями, а й є ефективним у роботі з дітьми з ООП. Ця теорія характеризується тим, що ці принципи можуть вказати основні напрями роботи вчителя щодо створення успішної ситуації. Адже вчитель має розуміти психофізичні потреби дитини, враховувати її нахили, інтереси, здібності та, працюючи з учнями з ООП, опановувати особливості їх психофізичного розвитку. У цьому випадку ефективність у створенні успішної ситуації для кожного учня і для колективу в цілому буде високою [9].

Гуманізація стосунків – головне завдання формування мікроклімату в школі та сім'ї. Запорукою успішного навчання дітей з ООП в умовах масової школи є довіра до системи «учень-вчитель-батьки», єдність і делікатність. Співпраця у формі партнерства допоможе батькам переглянути важливість навчання своїх дітей зі здоровими однолітками в умовах інклюзії та

скористатися перевагами спільного навчання й новими можливостями для подальшого розвитку своїх дітей [39].

Успіх учасників навчально-виховного процесу взаємопов'язаний і взаємозумовлений, тому головними чинниками є психолог, педагог, батьки та авторитетні для дитини дорослі. У цій моделі взаємодії учасників навчально-виховного процесу для підвищення успішності дитини з ООП варто виокремити шкільного психолога, який, може виконувати роль організатора, координатора цієї взаємодії та забезпечувати умови успіху навчання, виховання та соціального розвитку учня не лише в умовах школи, а й за її межами [10].

Тому далі більш детально розглянемо зміст і структуру роботи психолога та психологічного забезпечення ІО.

Основним завданням психолога є забезпечення процесу соціалізації учнів із ООП в навчальній діяльності, підготовка їх до самостійного життя в суспільстві, профілактика та педагогічна корекція вад і відхилень у розвитку особистості.

Діти мають різні психологічні особливості, нахили, інтереси, вони відрізняються за рівнем розвитку, типом поведінки й стилем діяльності, але кожна дитина має право на повний вияв і розвиток своїх можливостей.

Основні принципи організації роботи психолога із питань включення дітей з ООП в інклюзивну освітню систему:

- пріоритет інтересів і потреб дітей та учнівської молоді;
- характер рекомендації;
- безперервність психологічної підтримки;
- мультидисциплінарність [32].

Психологічне забезпечення ІО для дитини з ООП безпосередньо включає психологічну роботу з нею та її психологічний супровід. Слід зазначити, що використання цього терміну продиктовано необхідністю підкреслити самостійність суб'єкта в процесі прийняття рішень, тобто кінцева мета супроводу – відпустити супроводжуваного, дати йому можливість діяти

автономно, коли він досягне здатності приймати рішення та нести відповідальність за свої дії.

Ефективність психологічного супроводу навчання дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання забезпечується, насамперед, комплексною диференційною діагностикою та розробкою певної системи знань, спрямованої вивчити:

- соціальний статус дитини, її адаптаційні можливості, особливості стосунків як у родині, так і в шкільному колективі;
- зв'язок між рівнем психічного розвитку дитини та віковою нормою;
- специфіку пізнавальної діяльності;
- емоційно-вольову та мотиваційну сфери;
- її індивідуально-типологічні характеристики;
- рівень розвитку комунікативних навичок;
- сильні та слабкі сторони розвитку особистості [19].

Основним елементом ІО є участь батьків у навчально-виховному процесі та участь у розробці освітніх програм і планів для своїх дітей.

Основними завданнями психолога при роботі з дітьми з ООП та їх родинами є:

- налагодити співробітницькі стосунки з батьками та створити психологічний комфорт для кожного члена сім'ї;
- подолати деякі стереотипи в роботі з сім'ями, які виховують дітей з ООП з урахуванням певних культурних традицій та сімейних інтересів;
- підвищити психолого-педагогічну культуру батьків;
- ознайомити батьків з особливості психічного розвитку дитини та обмеження, які накладаються в процесі інклюзивного навчання;
- реалізувати конкретний зміст індивідуального підходу до дитини з ООП, окремих прийомів;
- психологічне консультування батьків, метою якого має бути встановлення оптимальних стосунків у родині;

- робота зі шкільним колективом, в якому перебуває дитина з ООП має бути спрямована на формування толерантного ставлення та певних позитивних установок на взаємодію з нею.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових досліджень дозволив уточнити зміст ІО як процесу переходу від сегрегаційної моделі до соціального включення. Інклюзивна освіта – це така організація процесу навчання, за якої всі діти, незалежно від їх фізичних, розумових, етнічних, культурних, мовних та інших особливостей, включаються до загальноосвітньої системи й навчаються за місцем проживання разом із дітьми в ті ж загальноосвітні школи, які враховують їхні ООП та забезпечують учням необхідну спеціальну підтримку.

Для того, щоб діти із ООП отримували змістовну освіту, потрібно реалізувати соціально-психологічні умови для забезпечення успішної інклюзії.

Дотримання принципів «успішної педагогіки» сприяє ефективному використанню технологічних прийомів для створення успішної ситуації, що є ефективним у роботі з дітьми із ООП. Створення успішної ситуації під час роботи з дітьми із ООП сприяє формуванню позитивного ставлення та адекватної мотивації до навчання, пізнавальних інтересів, а також створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості. Запорукою успішного навчання дітей з ООП в умовах масової школи є гуманізація стосунків, довіра до системи «учень-учитель-батьки», єдність і делікатність. Успіх учасників навчально-виховного процесу взаємопов'язаний і взаємозумовлений, тому головними чинниками є психолог, педагог, батьки та авторитетні для дитини дорослі. Для підвищення успішності ІО дитини з ООП варто виокремити шкільного психолога, який, може виконувати роль організатора, координатора цієї взаємодії та забезпечувати умови успіху навчання, виховання та соціального розвитку учня не лише в умовах школи, а й за її межами.

Основними принципами організації роботи психолога із питань включення дітей з ООП в інклюзивну освітню систему є: пріоритет інтересів і потреб дітей та учнівської молоді; характер рекомендації; безперервність психологічної підтримки; мультидисциплінарність.

Психологічне забезпечення ІО для дитини з ООП безпосередньо включає психологічну роботу з нею та її психологічний супровід. Ефективність психологічного супроводу навчання дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання забезпечується, насамперед, комплексною диференційною діагностикою та розробкою певної системи знань, спрямованої вивчити: соціальний статус дитини, її адаптаційні можливості, особливості стосунків як у родині, так і в шкільному колективі; зв'язок між рівнем психічного розвитку дитини та віковою нормою; специфіку пізнавальної діяльності; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; її індивідуально-типологічні характеристики; рівень розвитку комунікативних навичок; сильні та слабкі сторони розвитку особистості. Основним елементом ІО є участь батьків у навчально-виховному процесі та участь у розробці освітніх програм і планів для своїх дітей.

Розділ 2

Емпіричне дослідження соціально-психологічних умов успішності включення дитини з особливими потребами у загальноосвітній простір

2.1. Програма та методи дослідження

З метою реалізації визначення мети та завдань було організовано та проведено емпіричне дослідження соціально-психологічних умов успішності включення дитини із ООП в загальноосвітній простір.

Емпіричне дослідження проводилося протягом квітня – червня 2023 року. У ньому брали участь сім'ї, в яких виховуються діти з ООП, які є членами «Криворізького інклюзивно-ресурсного центру № 2» м. Кривий Ріг. Установа не має обмежень по нозологіях, але до них не можуть звертатись клієнти в період гострої хвороби. Центри розраховані на надання допомоги дітям та молоді з обмеженими функціональними можливостями віком до 35 років, також до центрів звертаються батьки з дітьми раннього віку.

Весь масив опитаних становив 73 сім'ї, де виховуються діти з ООП, з нього 21 сім'я (29%) відмовилися від участі у дослідженні. З 52 сімей, які брали участь у дослідженні, за ознакою статті вибірку склали 52 жінки (80%) та 13 – чоловіків (20%).

Вікова категорія батьків-чоловіків становить від 30 до 39 років (20%). Вікова категорія матерів становить від 20 до 59 років з них:

20–29 років – 12% опитаних;

30–39 років – 48% опитаних;

40–49 років – 17% опитаних;

50–59 років – 3% опитаних.

З 52 опитаних сімей: 81% сімей – повні, 13% – розлучені, 6% – сімей, де дитину виховує один із батьків.

Рівень освіти респондентів у нашому дослідженні склав: 17% мають середньо-спеціалізовану освіту; вищу освіту мають 75% респондентів, з них, 20% батьків-чоловіків; незакінчену вищу освіту мають 8% респондентів. Що стосується стажу сімейного життя, то в шлюбі від 1–9 років перебуває 56% респондентів, від 10–19 років – 29%, від 20–29 років – 12%, і лише 3% сімей перебуває в шлюбі від 30–39 років.

Середній вік дитини, яка має ООП становить, від 4 до 8 років, з них: 38 дітей (73%) дошкільного віку, 9 дітей (17%), які навчаються в загальноосвітньому закладі та 5 дітей (10%), які перебувають на домашньому навчанні.

Дослідження проводилося у 3 етапи:

На першому етапі – робота була спрямована на вивчення особливостей сімей, які виховують дітей із ООП, зокрема розглянуто дитячо-батьківські стосунки та особливості психофізичного розвитку дитини. Ми дослідили, які структурні одиниці надають підтримку таким сім'ям, яким чином надається підтримка, як часто такі сім'ї звертаються за допомогою. Також на цьому етапі ми проаналізували і діяльність дошкільних установ, які здійснюють підготовку дітей із ООП, проаналізували, у яких шкільних установах міста Кривого Рогу застосовується інклюзивна форма навчання.

На другому етапі – ми визначали основні критерії успішності включення дитини із ООП у загальноосвітній простір за допомогою анкети (додаток Б). На цьому ж етапі ми проводили бесіду із батьками та педагогічними працівниками щодо їх освітніх установок. Також, на даному етапі, ми досліджували причини відмови батьків від участі в емпіричному дослідженні.

На третьому етапі – здійснювалась підготовка «Програми соціально-психологічної підтримки сімей, у яких виховуються діти із ООП». Було визначено та обґрунтовано зміст діяльності психолога із такими сім'ями, визначено основну роль батьків при включенні дитини у загальноосвітній простір, визначено роль педагогів при адаптації дитини до нового освітнього середовища.

Для розв'язання завдань дослідження нами були використані такі психодіагностичні методи:

- 1) *Спостереження* (проведено спостереження за сім'ями, у яких виховуються діти з порушеннями розвитку: які методи виховання застосовують батьки; яка взаємодія між членами родини; яка соціальна активність дітей з ООП. Спостереження проводилося із метою визначення соціально-психологічних критеріїв успішності включення таких дітей в загальноосвітній простір);
- 2) *Бесіда* (проведено бесіди з батьками, педагогічними працівниками (психолог, соціальний педагог, няня, вихователь, вчитель початкових класів, логопед, дефектолог) щодо успішності включення дитини з ООП в загальноосвітній простір).
- 3) *Опитувальник для визначення соціально-психологічних умов успішності включення дитини з ООП в загальноосвітній простір* (авт. Л. Полівко Ю. Швалб) (додаток А). Інструментом дослідження є опитувальний аркуш із закритими питаннями оціночного типу. Обробка отриманих даних передбачала виведення відсотків та середньостатистичної зваженої.

Опитувальник є достатнім інструментом для отримання формалізованих даних, які дають можливість якісної оцінки результатів дослідження, але вони доповнюються нестандартизованим варіантом, бесідою. Тому саме бесіда є основним інструментом для одержання якісних даних.

Бесіда із батьками (додаток Б) структурована за деякими ознаками, показниками, параметрами та спрямована на визначення освітніх установок батьків. *Бесіда із спеціалістами* (додаток В), зокрема педагогами дошкільних навчальних закладів, вчителями початкових класів, соціальними педагогами, психологами тощо спрямована на обізнаність педагогічних працівників щодо інклюзивних форм навчання, рівень їх підготовки, досвід роботи із дітьми з ООП.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Аналіз результатів бесіди спрямованої на визначення освітніх установок батьків, які виховують дитину з ООП дав можливість інтерпретувати відповіді батьків та описати сімейну ситуацію в сім'ях. Варто зазначити, що опитування передбачало форму вільної бесіди, під час якої батькам ставилися запитання, відповіді на які дозволили нам отримати необхідну та достатню інформацію щодо освітнього простору дитини із ООП.

Установки, які спрямовані на якісну освіту й розвиток дитини з ООП ми визначали на основі запитань:

- «Чи думали Ви про майбутню освіту для дитини?»,
- «На чому ґрунтується Ваш вибір?»,
- «Чи відвідує дитина дошкільний заклад?»,
- «Чи є для Вас, важливим, де отримуватиме знання Ваша дитини: спеціалізовані заклади чи звичайна масова школа?»,
- «Цікавилися Ви, чи приймають до місцевої школи дітей з функціональними обмеженими можливостями?» тощо.

У результаті заданих запитань, було визначено основні показники якісної освіти: свідомий вибір батьками закладів освіти, базовий рівень знань дитини, установки на розвиток дитини, впевненість у можливостях власної дитини.

Адаптація дитини з ООП до школи безпосередньо пов'язана не лише з готовністю дитини до школи, а й з готовністю самих батьків віддати дитину навчатися в масову школу.

У відповідях батьків на запитання:

- «В чому виникають труднощі у вихованні дитини з ООП? Назвіть найбільш важливі для Вас»,
- «Чи виникають у Вас побоювання, що дитина не зможе знайти спільної мови з однокласниками/педагогами?»,
- «Чи інвалідність Вашої дитини є перепорою до її розвитку у навчальному плані?» тощо, можна виокремити такі показники:

впевненість у можливостях власної дитини, обізнаність щодо ІО, дошкільна підготовка дитини.

За допомогою запитань:

- «Розташування школи має для Вас значення?»),
- «Які основні критерії Ви включаєте при виборі навчального закладу для дитини?»),
- «Ви надаєте перевагу масовій школі чи спеціалізованим закладам?»),
- «Цікавилися Ви, чи до місцевої школи приймають дітей з ООП?»)

ми мали змогу визначати основні показники за таким параметром, як територіальна розгалуженість освітніх закладів. Цей параметр включає у себе наступні показники: розташування навчального закладу у районі проживання дитини (за таких умов, для батьків не є важливим наявність спеціалістів, які працюють з дітьми із ООП), розташування навчального закладу у інших районах (за таких умов, для батьків важливим є наявність спеціалістів, які обізнані щодо роботи із дітьми з ООП), розташування спеціалізованого закладу у будь-якому районі (за тих умов, коли інвалідність дитини передбачає перебування дитини лише у таких закладах). Наявна політика керівництва інституцій соціально-психологічного спрямування (співпраця із батьками та залучення їх до шкільної діяльності) є важливим параметром для батьків при виборі навчального закладу для дитини.

Основні показники ми визначали за такими поставленими запитаннями:

- «Чи є для Вас важливим, щоб навчальні матеріали відповідали сучасним вимогам в інклюзивному плані?»),
 - «У виборі освіти для дитини Ви звертаєте увагу на наявність спеціалістів (логопед, дефектолог, психолог)?»),
 - «Які Ви виокремлюєте основні критерії при виборі навчального закладу для Вашої дитини?»),
 - «Взаємодія з педагогічним колективом є вирішальною у виборі закладу?»)
- тощо.

Основними показниками для батьків є: наявність в школі відповідних спеціалістів (психолог, дефектолог чи логопед), наявність облаштування території школи (безбар'єрне середовище), налагодженість співпраці батьків й педагогів та взаємодії з іншими батьками, наявність спеціальних навчальних програм.

Особистісно-професійна готовність вчителів є одним із важливих параметрів при інклюзивному навчанні. Поставлені питання респондентам («На що в першу чергу Ви будете звертати увагу при виборі педагогічного колективу для дитини?», «На які особистісні риси педагога Ви будете звертати увагу, віддаючи дитину навчатися?», «Наскільки важливою для Вас є професійна підготовка вчителя?», «Чи є для Вас важливим, щоб вчитель розумів вікові особливості дитини, яка має інвалідність?», «Чи є важливим для Вас стаж педагога за фахом?») дали нам можливість визначити основні показники для батьків по готовності вчителів: досвід роботи за фахом, знання про ІО, взаємодія із сім'єю, толерантність педагога, підтримка дитини у складних ситуаціях.

Результати опитування батьків було нами структуровані на основі наступних параметрів: соціальні установки у сфері освіти (орієнтація якості освіти і розвиток дитини з ООП, орієнтація на інклюзію); готовність освітнього простору до інклюзії (політика керівництва освітніх інституцій, територіальна розгалуженість закладів) (див. табл. 2.1).

У реалізації успішних інклюзивних освітніх процесів важлива роль відводиться психологічній готовності дитини до навчання, що характеризується певною специфікою, тобто є відмінною від готовності загалом здорової дитини й потребує особливої уваги.

Освітні установки батьків дітей із ООП

Ознаки	Параметри	Показники
Соціальні установки в сфері освіти	Орієнтація на якісну освіту та розвиток дитини	Свідомий вибір батьків щодо закладів освіти Початковий рівень знань дитини Установки на повноцінний розвиток дитини Упевненість у можливостях дитини
	Орієнтація на інклюзію	Дошкільна підготовка дитини Обізнаність про інклюзивну систему
Готовність освітнього середовища до інклюзії	Територіальна розгалуженість закладів	Розташування навчального закладу в районі проживання дитини Розташування навчального закладу в іншому районі, але за наявності спеціалістів Спеціалізований заклад в будь-якому районі
	Політика керівництва інституцій психолого-педагогічного спрямування	Наявність: спеціалістів (дефектолог, психолог, логопед); облаштування (безбар'єрне середовище); співпраці батьків та педагогів; взаємодії між батьками; спеціальних програм для навчання

У ході таких поставлених запитань:

- «Наскільки активно взаємодіє Ваша дитина з оточуючими людьми?»,
- «Чи займаєтесь Ви з дитиною вдома?»,
- «Чи відвідує дитина додаткові гуртки навчально-виховного комплексу?»,
- «Як Ви оцінюєте психологічні здібності дитини? Вона швидко навчається чомусь новому чи виникають проблеми?»

ми намагались визначити інтелектуальну та особистісну готовність дитини. Інтелектуальна готовність розуміється батьками як: інтерес дитини до знань, процес їх отримання з докладанням додаткових зусиль; логічне запам'ятовування.

Особистісна готовність передбачає сформованість у дітей з ООП якостей, які дозволяють успішно спілкуватися із іншими учнями, вчителями та є необхідними, щоб ефективно включитись у дитяче суспільство, діяти спільно із іншими, уміння захищатися та поступатися. Цей компонент передбачає формування у дитини з ООП готовності до прийняття нової соціальної позиції – статусу учня, що має певні права та обов'язки. Особистісна готовність дитини

ООП виявляється у ставленні до школи, до навчання, вчителів, а також, самої себе.

Наступні запитання дозволили визначити емоційний стан дитини:

- «Чи активна Ваша дитина вдома?»»,
- «В якому емоційному стані зазвичай знаходиться Ваша дитина?»»,
- «При взаємодії із іншими людьми дитина активна, радісна чи навпаки неконтактна?»»,
- «Коли у дитини виникають складні ситуації, як вона їх переживає, яка емоційна реакція у дитини? (плач, спокій)»».

Основними показниками оптимального емоційного стану дитини з ООП є: низький рівень шкільної тривожності (сформованість умінь правильно оцінити власні дії та дії однокласників, вміння використовувати найпростіші критерії оцінки й самооцінки), сформованість у дитини власної внутрішньої позиції (засвоєння відповідних норм поведінки, успішність в соціальних контактах), бажання навчатися (вчиться дитина із задоволенням чи неохоче відноситься до занять).

Наявність творчих здібностей у дитини теж є одним із показників освітніх установок батьків («Чи приймає Ваша дитина участь в творчих заходах, як учасник?»), «Які гуртки відвідує?»), «Чим захоплюється Ваша дитина?» тощо), які визначаються за такими показниками: гуртки, заняття творчого характеру, розвивальні програми для дитини.

Вміння одягатися, вміння самостійно їсти, догляд за особистими речами є елементарними показниками, які включають в себе мінімальний рівень самообслуговування дитини, адже перш ніж вступити до школи дитина повинна володіти не лише початковим рівнем знань, вміти взаємодіяти з оточуючими, дитина повинна вміти за відсутності вчителя чи соціального педагога здійснювати догляд за особистими речами, своїм зовнішнім виглядом.

Рівень самообслуговування дитини ми визначали за такими запитаннями:

- «Рівень самообслуговування Вашої дитини відповідає віку?»»,
- «Що може робити Ваша дитина самостійно?»»,

- «Хто зазвичай допомагає дитині одягатися?»),
- «Чи просить Ваша дитина про допомогу, коли у неї виникають складні ситуації із самообслуговування?»).

Таким чином для батьків дітей з ООП, особливо значущими є такі показники соціально-психологічного розвитку дитини як: необхідний оптимальний рівень загально-соціальних компетенцій; сформованість умінь самообслуговування (самостійно їсти, одягатися, догляду за особистими речами); вміння опанувати себе й долати стани соціальної тривоги, яка може виникати в дитини під час взаємодії з іншими; мінімальний рівень сформованих навчальних умінь (див. табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Освітні установки батьків щодо соціально-психологічного розвитку дитини з ООП

Ознаки	Параметри	Показники
Психологічна готовність дитини до взаємодії з освітнім середовищем	Інтелектуальна та особистісна	Наявність соціальної компетентності (здібностей) у дитини Додаткові заняття (вдома/репетитори, гуртки навчально-виховного комплексу)
	Емоційний стан	Низький рівень шкільної тривожності Сформованість внутрішньої позиції дитини Бажання вчитися
	Творчі здібності	Гуртки, заняття творчого характеру Розвивальні програми
	Самообслуговування	Вміння одягатися Вміння самостійно їсти Догляд за особистими речами

Під час бесіди із батьками було з'ясовано, що для батьків важливою є соціальна підтримка сім'ї, сюди батьки включають не лише соціальні послуги, які можуть надавати Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Під соціальною підтримкою батьки мають на увазі і увагу від місцевої влади, розширення доступу до різних заходів для дітей з інвалідністю, надання матеріальної допомоги, розширення освітніх послуг для таких дітей на рівні районної адміністрації. Даний параметр був визначений за допомогою наступних запитань:

- «У виборі освіти для дитини Вам потрібна допомога спеціалістів (фахівця із соціальної роботи)?»,
- «Чи звертаєтесь Ви за допомогою до спеціалістів?»,
- «З якими структурами соціальної підтримки Ви взаємодієте?»

Отже, встановлено, що соціально-психологічний супровід сім'ї необхідно розглядати через загальну ситуацію в сім'ї та реалізовувати через такі показники: інформування сім'ї про доступні соціальні послуги; поради; здійснення соціально-психологічного супроводу сім'ї, який загалом може включати психологічну, соціальну та інформаційну допомогу.

Отже, за допомогою бесіди із батьками, які виховують дітей з ООП, можна визначити основні аспекти успішного включення дитини в загальноосвітню освіту, серед яких:

- задоволеність дитини з ООП процесом навчання; дитина легко справляється із програмою;
- самостійність дитини у виконанні навчальних завдань;
- готовність вдатися до допомоги дорослого лише після того, як спробував цю діяльність самостійно;
- якісне засвоєння дитиною з ООП програмового матеріалу;
- бажання та вміння дитини прийняти нову роль - школяра: уміння та навички, необхідні для успішного навчання в початковій школі (розвиток уміння дитини слухати, реагувати на дії вчителя, планувати свою роботу, аналізувати отриманий результат);
- навички, що дозволяють встановлювати міжособистісні стосунки із однолітками та вчителями (уміння встановлювати контакт з іншими дітьми, будувати стосунки з дорослими).

Діагностична робота із педагогічним персоналом шкільного закладу (соціальними педагогами, вчителями, психологами, логопедами та ін.) базувалася на вивченні рівня готовності школи, професійно-особистісної готовності фахівців працювати з дітьми з ООП особливими потребами. Під час

спілкування з педагогами з'ясувалося, що однією з умов досягнення успіху є співпраця спеціалістів із батьками.

Участь батьків у процесі виховання та виховання дасть можливість скласти індивідуальний план виховання дитини, який максимально задовольнить усіх учасників процесу виховання та виховання. Активна участь батьків у педагогічному процесі є надзвичайно важливою умовою налагодження взаємовідносин співпраці, організації роботи у спільному колективі педагогів, батьків та спеціалістів для спільного прийняття рішень, планування навчально-реабілітаційних заходів. Крім того, важливою є взаємодія з лікарями, психологами, соціальними педагогами та іншими фахівцями, разом з якими визначаються потреби дитини, розробляються відповідні заходи її підтримки, розробляються освітні програми на основі інформації про стан дитини. ситуації розвитку. Така зібрана інформація дозволить фахівцеві визначити базові потреби дитини на основі її захворювання та побудувати з нею роботу. Важливу роль у роботі з батьками, як здорових дітей, так і дітей з ООП відіграє психолог, основне завдання якого – надати можливість батькам побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, виявити можливі труднощі в соціальному розвитку, що з'являються в певні вікові періоди. Батькам необхідно отримати практичні поради щодо догляду за дітьми, роз'яснення та рекомендації щодо вирішення повсякденних проблем, пов'язаних із вихованням, дізнатися про досвід інших батьків. Крім того, психолог повинен правильно і ненав'язливо допомогти батькам позбутися ілюзій щодо майбутнього дитини, зміцнити впевненість батьків у можливостях і перспективах розвитку дитини, що дозволить оптимізувати інтелектуальні та особистісні здібності дитини. Спілкування з сім'єю має починатися на початку навчального року і продовжуватися до закінчення школи. Успішність учня залежить і від рівня знань самого вчителя, тому професійна підготовка вчителів і постійний професійний розвиток є ще одним параметром успішності дитини в школі.

Саме школа має запропонувати фахівцям, які працюють з дітьми з ООП, можливість систематично підвищувати рівень їхніх знань та вмінь (щороку: курси, семінари, тренінги), для чого створена система перепідготовки за інклюзивними програмами має бути профінансованою. Параметри, пов'язані з підготовкою освітнього середовища та підготовкою фахівців, відіграють важливу роль у плануванні й здійсненні навчання учнів з ООП в інклюзивному класі. Але в той же час вчителі не можуть ігнорувати наявні ресурси дитини, її готовність до навчання, наявність здібностей, вмінь налагоджувати взаємодію з іншими. Успішність буде залежати від того, чи навчання веде за собою розвиток.

Отже результативність цієї роботи буде в тих навчальних закладах, де вчителі та інші спеціалісти відповідально і наполегливо працюють з дітьми і їх родинами, застосовують до них толерантне ставлення та підвищують свої професійні вміння, використовують нові методи та форми роботи з дітьми, надають рекомендації батькам.

Таблиця 2.3

**Освітні установки педагогічних працівників до роботи з дітьми з ООП
(в ході бесіди)**

Параметри	Показники
Готовність освітнього середовища	Наявність спеціальних навчальних матеріалів Навчальна програма складається відповідно до спостережень вчителя за дітьми Батьки розглядаються як перші вчителі та партнери Надання реабілітаційних та інших спеціальних послуг Відповідне облаштування школи (безбар'єрне середовище)
Готовність дитини до інклюзивного навчання	Рівень підготовленості учнів, їхні здібності Учнівська взаємодія Учні активно залучаються до розв'язання проблем і планування Оцінювання та керування власною роботою Навчання веде за собою розвиток

Готовність педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами	Особистісна готовність	Вчитель, як помічник (фасилітатор) Вчитель заохочує та скеровує здобуття інформації дитиною Встановлення правил поведінки щодо особистої відповідальності вчителем та учнем Навички вчителя Цінності, переконання Взаємодія з сім'єю Толерантність педагога Підтримка дитини у складних ситуаціях
	Професійна готовність	Врачування вчителем індивідуальних особливостей дитини Вчителі сприяють розвитку самоуправління і спілкуванню дітей Вміння оцінити потенціал включення батьків у класи Достатній рівень спеціальної підготовки Педагогічний стаж (досвід роботи за фахом) Попередня підготовка Знання про інклюзивну систему освіти Співпраця вчитель–дитина–батьки
Допомога психолога		Спілкування з сім'ями починається на початку навчального року і продовжується до закінчення навчання Проведення психологічного консультування окремо з дитиною Проведення психологічного консультування з батьками Психолог слідкує за динамікою розвитку взаємодії між учнями

У результаті проведеною бесіди з педагогічними працівниками ми можемо виокремити ті параметри, які передбачають основні умови успішності включення дитини із ООП в освітній простір. А саме: готовність освітнього середовища до роботи із дітьми з ООП; готовність (особистісна та професійна) педагогічних працівників до роботи з дітьми з ООП; готовність дітей до навчання в інклюзивному класі; допомога психолога (див. табл. 2.3).

Як наслідок була розроблена авторська анкета для батьків, спрямована на дослідження особливостей загальних освітніх установок, де було враховано соціально-освітній простір, домашній освітній простір та формально-освітній простір дитини, яка має особливі потреби. Результати були отримані за допомогою анкетування респондентів.

Варто наголосити, що нозологія дитини є важливим компонентом, тому перш ніж говорити про результати дослідження, варто зупинитися на захворюваннях дітей та вказати особливості кожної із них.

Таким чином, 25% сімей виховують дітей, які мають психічні захворювання, 21% – ураженнями опорно-рухового апарату, відсоток сімей, де є діти з вадами зору становить 10%, з вадами слуху – 6%, що стосується ураження внутрішніх органів, то відсоток сімей, у яких виховуються діти із такою нозологією становить 13%. Також, 25% сімей зазначили, що їхні діти мають інші захворювання. До інших захворювань у нашому дослідженні увійшли: психічний інфантилізм (15%), хейлосхізіс (заяча губа) (6%), нейрофіброма (4%) (див. рис. 2.1).

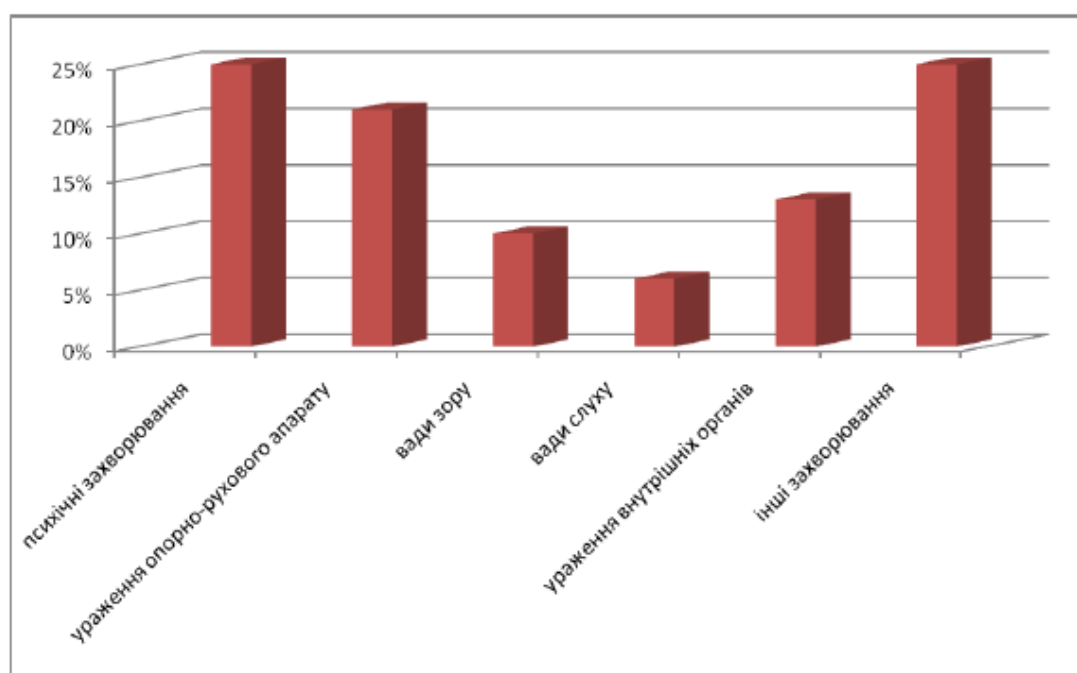

Рис. 2.1 Розподіл відповідей респондентів щодо видів захворювання дитини (у відсотках)

Усі ці захворювання різко обмежують можливість включення дитини з ООП у навчально-виховні процеси, у зв'язку із така дитина потребує додаткового постійного догляду за нею, допомоги чи нагляду, що суттєво визначає різні сфери життєдіяльності членів її родини.

Більшість дітей нашого дослідження мають психічні захворювання й ураження опорно-рухового апарату, незначна частина дітей мають інвалідність, яка проявляється зовні (заяча губа, нейрофіброма), також частина дітей мають вади слуху та зору.

Далі проаналізуємо чи впливає інвалідність дитини на батьківські установки при її вихованні.

Досліджуючи соціально-психологічні умови успішності включення дитини з ООП у навчальний процес, ми виокремили поняття «освітнього простору».

У дослідженні, термін «освітній простір» включає: систему дошкільного виховання, включення дитини в загальноосвітній процес та адаптацію її в школі. «Освітній простір» складають: соціально-освітній простір, домашній освітній простір, а також, інклюзивний формально-освітній простір. Зупинимося окремо на кожному з них. Соціально-освітній простір – система освіти, в яку дитина включається до моменту вступу в школу. Респондентам було запропоновано вказати навчальний заклад, який відвідує дитина із інвалідністю та зазначити тривалість перебування дитини там.

Таблиця 2.4

Тривалість перебування дитини в дошкільних закладах освіти

(у відсотках)

№	Дошкільні заклади освіти	Тривалість перебування дитини в закладі			
		Повний день	Декілька годин	Декілька годин у межах програми	Залишається на ніч, на вихідних - дома
1	Дошкільний навчальний заклад	21	–	8	–
2	Заклад, який має реабілітаційну направленість/ спеціалізований заклад	5	10	8	3
3	Заклади навчально-виховних комплексів (заклади, де проводять додаткові або індивідуальні заняття, предметні гуртки)	–	8	10	–
4	Не відвідує жодного закладу / перебуває вдома	27	–	–	–

Результати дослідження щодо закладів освіти показали (див. табл. 2.4), що у 27% сімей діти постійно перебувають вдома, при цьому не відвідують додаткових занять чи закладів навчально-виховних комплексів.

З усіх опитаних сімей 29% зазначили, що їхні діти відвідують дошкільні навчальні заклади. При цьому 8% респондентів відповіли, що в дошкільному закладі дитина перебуває декілька годин у межах програми, а 21% – повний день. Щодо закладів, які мають реабілітаційну направленість (спеціалізовані заклади), то відсоток сімей, які віддають своїх дітей саме в такі заклади, становить 26%. З них: 5% віддають свою дитину на повний день, 10% лише на декілька годин, 8% декілька годин у межах програми та лише 3% респондентів відповіли, що залишають свою дитину на ніч, а на вихідні забирають до дому. 18% респондентів віддають своїх дітей в заклади навчально-виховних комплексів. З них: 8% – на декілька годин, 10% – декілька годин у межах програми.

Перебуваючи в дошкільному закладі, дитина по-різному може проявляти свою прихильність до групи, педагогічних працівників, при цьому дитина може зовсім не вступати у взаємодію з іншими дітьми. На запитання «До кого в дошкільному закладі проявляє більшу прихильність Ваша дитина?» респонденти зазначили, що найбільшу прихильність діти проявляють до дітей в групі, відсоток відповідей респондентів становить 30%. 17% респондентів відповіли, що їхні діти більшу прихильність проявляють до педагогічних працівників (вихователів, нянь), 10% – лише до дітей, які мають інвалідність, 13% відповіли, що їхня дитина знаходиться завжди сама. Варто зазначити, що відсоток сімей, у яких діти поки не відвідують жодного закладу, перебувають вдома, становить 27%.

З обох батьків, здебільшого вихованням дитини переймаються матері, саме вони покладають більше на себе обов'язків (див. табл. 2.5).

Батьки-чоловіки менш активні у вихованні своєї дитини, але при цьому проявляють активність у програмах, спрямованих на дозвілля дитини. Результати щодо запитання, «Хто із батьків більше приділяє часу дитині, коли вона перебуває вдома?», ми можемо вказати наступне, 27% респондентів відповіли, що однаково приділяють час, як мати, так і батько, 40% – переважно мати, лише 15% – переважно батько, 4% респондентів відповіли, що більше приділяють часу дитині, бабуся та дідусь, 14% – їхня дитина зазвичай знаходиться вдома сама. Варто зазначити, що одним із варіантів відповідей у даному запитанні, був варіант, «няня (чи особа, яка її замінює)», даний варіант не був зазначений жодним із респондентів.

Таблиця 2.5

Розподіл відповідей респондентів щодо обов'язків батьків

(у відсотках)

Батьки	Обов'язки					
	Навчання	Годування дитини	Прогулянки	Відведення на додаткові заняття	Ігри вдома	Підготовка дитини до сну
Матері	100	98	88	96	2	98
Татусі	–	2	12	4	8	2

Серед усіх батьків-чоловіків, які брали участь у дослідженні, лише 28% вказали, що виконують певні обов'язки при вихованні дитини. Беручи до уваги такий показник, як навчання, за результатами дослідження, ми простежуємо, що більшою мірою матері (100%), переймаються навчанням своєї дитини.

Що стосується наступних показників, то частина батьків-чоловіків беруть участь у: годуванні дитини, прогулянках, відведенні дитини на додаткові заняття, ігри вдома та підготовка дитини до сну. З усіх опитаних батьків-чоловіків, найбільший відсоток, а саме 12%, відповіли, що здійснюють прогулянки із своїми дітьми. Щодо матерів, то серед їхніх відповідей, відсоток за даним показником – найменший. 8% батьків-чоловіків відповіли, що грають з дітьми вдома, відсоток матерів за даним показником становить 92%.

Відведення дитини на додаткові заняття здебільшого є обов'язком матерів (96%), лише 4% батьків- чоловіків відповіли, що відводять дітей на додаткові заняття. Годуванням дитини переймаються лише 2% батьків-чоловіків, також 2% переймаються підготовкою дитини до сну. Що стосується матерів, то 98% переймаються годуванням дитини, також 98% відповіли, що переймаються підготовкою дитини до сну.

На запитання: «Як часто Ви з дитиною відвідуєте культурні заходи (кінотеатри, дитячі вистави, виставки)?», то 21% респондентів відповіли, що один-два рази на півроку. 19% вказали, що декілька разів на місяць, один раз на місяць відповіли 17% респондентів. Кількість респондентів, які раз на рік відвідують культурні заходи становить 16%. Найменший відсоток, 8% респондентів, відповіли, що кожного тижня намагаються залучати дитини до культурних заходів. 19% респондентів відповіли, що взагалі не ходять на такі заходи. Батьки, які виховують дитину з ООП більш активні у взаємодії із своїми родичами. Відповідаючи на запитання: «Як часто Ви зустрічаєтесь/спілкуєтесь зі своїми родичами?», 29% респондентів вказали, що дуже часто (кожного тижня); 23% – декілька разів на місяць; 21% респондентів відповіли, що один раз на місяць; менший відсоток респондентів, а саме 11%, відповіли, що один-два рази на півроку; 16% – раз в рік. Респондентів, які взагалі не спілкуються із своїми родичами у нашому дослідженні не виявилось. Щодо заохочування батьками своїх дітей до гри на ігрових майданчиках, то більшість батьків кожного дня грають зі своєю дитиною (39%), менший відсоток, а саме 29% інколи виходять на ігрові майданчики, коли в батьків є на це час. Відсоток сімей, які виходять на ігровий майданчик зі своїми дітьми лише на вихідних, становить 15%. 17% респондентів відповіли, що їхня дитина завжди грається вдома сама. Виховуючи дитину з ООП, батьки часто стикаються з різними складними ситуаціями, щоб визначити найважливіші, респондентам пропонувалося проранжувати їх – від 1 (найбільш складні) до 8 (найменш складні).

Результати подано у таблиці 2.6. Варто зауважити, що 9% респондентів відмовилося давати відповідь на це запитання. Найменшими проблемами для батьків виявилися конфлікти з чоловіком/дружиною. Що стосується непорозуміння з сусідами, друзями, знайомими, то з ними взаємодія більшою мірою позитивна. Незначні труднощі трапляються, дивлячись із відповідей респондентів, у спілкуванні з батьками здорових дітей, респонденти за 8-ми бальною шкалою оцінили даний варіант відповіді у 6 балів. Також незначні труднощі трапляються у непорозумінні з родиною. Значимими складними ситуаціями для батьків є труднощі у вихованні дитини, яка має інвалідність (недостатньо досвіду). Батьки, які віддавали своїх дітей до дошкільних закладів освіти (спеціалізовані заклади освіти/дитячі садки), зазначили, що саме в таких закладах у них почали виникати складні ситуації. Найбільш важливими виявились проблеми з органами місцевої влади або службами (організаціями), куди батьки зверталися за допомогою. Частина батьків, які виховують дітей із ДЦП, найбільш важливими проблемами для себе, відзначили труднощі у пересуванні дитини на візку. Результати подані у таблиці 2.6 показують нам деяку відмінність між труднощами, які зазначили матері та які зазначили батьки-чоловіки. Найменш значимими труднощами для батьків-чоловіків є проблеми у непорозуміннях із сусідами, друзями чи знайомими. Дані результати збігаються із відповідями матерів. Якщо порівняти конфлікти з чоловіком/дружиною, то матері зазначили, що з даними проблемами вони стикаються найменше, а для батьків-чоловіків вони є незначними. Незначними труднощами для батьків-чоловіків виявилися проблеми, які виникають в дошкільних навчальних закладах. Матері з такими труднощами стикаються більше. Щодо непорозуміння з родиною, то матері з такими труднощами стикаються менше чим чоловіки. Значними проблемами для обох батьків виявилися складні ситуації, які виникають з органами місцевої влади, при цьому матері відзначили дані проблеми, як найбільш значущі для себе.

Розподіл відповідей респондентів щодо складних ситуацій, які виникають у вихованні дитини із ООП (у балах)

Складні ситуації	Мати	Батько
Непорозуміння з сусідами, друзями, знайомими	7	7
Непорозуміння з родиною	5	4
Конфлікти з чоловіком/дружиною	8	6
Загальні складні ситуації, які виникають при вихованні дитини, яка має інвалідність (недостатньо досвіду)	4	1
Складні ситуації, які виникають з органами місцевої влади або службами (організаціями), куди зверталися за допомогою	1	2
Складні ситуації, які виникають в спеціалізованому закладі/дитячому садку/чи в інших закладах (якщо дитина такі відвідувала чи відвідує)	3	5
Непорозуміння у спілкуванні з батьками здорових дітей	6	3
Свій варіант: Проблеми, які виникають з пересуванням дитини на візку	2	8

Батьки-чоловіки відзначили ж, що для них найбільш значною проблемою – труднощі у вихованні дитини. Пересування дитини на візку для них не є проблемою.

Соціально-освітній простір є важливим аспектом у вихованні дитини з ООП, саме завдяки йому ми можемо простежити активність та включення дитини в соціальне середовище. За результатами дослідження, ми бачимо, що великий відсоток дітей навчаються в дошкільних заклад або закладах, які мають реабілітаційну направленість. Варто звернути увагу на те, що великий відсоток дітей взагалі не відвідують жодного закладу, такі діти не лише не включені в систему освіти, але і вдома зазвичай знаходяться завжди самі. Більшість батьків активні в дозвіллі своєї дитини, але є певний відсоток батьків, які взагалі не відвідують такі заходи, частина взагалі не заохочують свою дитину до гри на ігрових майданчиках.

Варто зазначити, що сім'ї, які виховують дитину з ООП мають тісний зв'язок із своїми родичами. Досліджуючи соціально-освітній простір сімей, ми звернули увагу на складні ситуації, які виникають у батьків. Так батькам-чоловікам важче налагодити взаємодію із батьками здорових дітей, для них найбільшими проблемами є виконання функцій пов'язаних з вихованням дитини. Складні ситуації, які виникають з органами місцевої влади виникають здебільшого у матерів, але, крім цього, у них виникають непорозуміння і у дошкільних закладах освіти, деякі матері мають проблеми з пересуванням дитини на візку.

Не менш важливим у нашому дослідженні є домашній освітній простір дитини. Крім початкових закладів освіти, куди батьки включають своїх дітей, ми врахували і домашнє навчання, адже саме з нього дитина починає отримувати перші ази знань. У дослідженні ми простежуємо різне ставлення батьків до отримання початкового рівня знань їхньою дитиною. Частина батьків вважає, що початковий рівень освіти для їхньої дитини можуть дати вони самі (33%, з них, 7% батьків-чоловіків), така ж кількість респондентів (33%, з них 13% батьків-чоловіків) відповіли, що дошкільні навчальні заклади. Для меншої частини батьків (23%) найбільш придатною формою навчання є індивідуальні заняття для дитини, де з дитиною займається репетитор; і лише 11% респондентів відповіли, що початковий рівень освіти їхній дитині можуть дати заклади навчально-виховних комплексів (зклади, де проводять додаткові заняття).

Найбільш придатною формою навчання для дитини з ООП батьки зазначили масові дошкільні заклади (41%, з них 13% батьків-чоловіків), де дитину навчатимуть вчителі/вихователі. 23% респондентів, включаючи 3% відповідей батьків-чоловіків вважають, що для їхньої дитини придатною формою навчання будуть індивідуальні методи навчання (репетитори, окремі педагоги).

Самостійно можуть дати початкову освіту своїй дитині без будь-яких закладів та вчителів 19% респондентів і лише 17% респондентів придатною формою навчання вважають спеціалізовані заклади, які мають направленість відповідно до нозології дитини, при цьому 4% відповідей було зазначено чоловіками. Великий відсоток батьків не вважає, що освіта вдома може замінити шкільну освіту. Батьки притримуються думки, що саме навчальні заклади і є тими установами, де дитина повноцінно може отримувати знання, хоча є частина батьків, які шкільні установи не підтримують. Так 33% респондентів відповіли, що на те і існують школи, щоб діти в них навчалися, адже вдома дитина отримує лише початкові знання; ще 33% респондентів стверджує, що освіта вдома не може замінити шкільну освіту, адже в школі дитина проходить процес соціалізації з іншими дітьми; 23% респондентів вважає, що можливе лише у тих випадках, коли в домашніх умовах, крім батьків з дитиною, займатимуться досвідчені педагоги; і невелика частина респондентів, а саме, 11% відповіли, що саме освіта вдома може замінити шкільну освіту, адже школа не може застосовувати до кожної дитини індивідуальний підхід, як це можливо в домашніх умовах. При включенні дитини в навчальний процес для багатьох батьків важливим є групи мішаного типу. 41% батьків погоджуються з групами мішаного типу, адже, як вони вважають, це сприяє соціалізації дитини з інвалідністю, також за допомогою таких груп всі діти ще з дитинства будуть учитися доброті, повазі, взаємодопомоги та толерантності. Невелика частина батьків, а саме 17% вважають, що групи мішаного типу потрібні лише у тих випадках, де кількість дітей буде невелика, так процес навчання дитини проходитиме нарівні. Одні респонденти вважають, що такі групи не потрібні, також батьки зазначили, що свою дитину не віддали б в таку групу, відсоток відповідей таких респондентів становить 19%. Відсоток респондентів, які вважають, що скоріше не віддали б свою дитину до мішаних груп, становить 23%, при цьому вони вважають, що індивідуальні заняття є кращими.

Більшість респондентів, у нашому дослідженні, розділяє думку, що спілкування дитини з інвалідністю та дитини, яка не має інвалідності, є

корисним (42%) батьки вважають, що так розширюється коло спілкування їхньої дитини. Менший відсоток респондентів, (41%), вважає, що таке спілкування є корисним, адже таким чином їхня дитина зможе знайти собі ще більше друзів. Деякі батьки (17%), вважають, що спілкування дитини з ООП та здорової дитини, навряд чи може бути корисним, на їхню думку, звичайні діти не зрозуміють дитини з інвалідністю та не приймуть її у колектив. За результатами нашого дослідження, респондентів, які вважають, що нічого хорошого таке спілкування не дасть, не виявилось. Жоден респондент не зазначив дану відповідь.

Додаткові форми навчання, як з'ясувалось у нашому дослідженні, відвідують лише частина дітей. Сім'ї, де діти відвідують додаткові групи, які мають навчально-виховний характер, становить 23%, на додаткові заняття, які мають творчий характер (ліпка, малювання, танці), віддають своїх дітей 19% батьків. Найменший відсоток відповідей респондентів, а саме 11%, відповіли, що діти навчаються додатково з репетитором. Більшість дітей не відвідує додаткових груп, чи то навчально-виховного характеру, чи то занять, які мають творчу спрямованість, відсоток відповідей респондентів становить 47% . Важливо відзначити, що додаткові заняття навчально-виховного характеру, підтримують лише 19% респондентів, з них 5% відповідей батьків-чоловіків.

Таблиця 2.7

Основні аспекти навчання при включенні дитини з ООП в загальноосвітній простір (у відсотках)

Аспекти навчання	Зовсім не згодний	Радше не згодний	Важко відповісти	Радше згодний	Цілком згодний
1. Якість навчання	8	–	8	2 7	57
2. Розклад занять	–	15	15	30	30
3. Наповненість класів	15	8	19	28	30
4. Ставлення керівництва шкільної установи	–	15	19	28	38

5. Професійна підготовка педагогічних працівників	–	–	15	21	64
6. Наявність спеціалістів (психолог, логопед, соціальний педагог, дефектолог)	–	–	19	23	58
7. Наявність облаштування шкільного середовища необхідного для дітей	–	15	21	17	47
8. Наявність типових різнорівневих програм	8	15	23	23	31
9. Дозвілля, яке проводить керівництво школи для дітей (екскурсії, вистави)	–	8	13	21	58
10. Взаємодія між батьками, діти, яких з інвалідністю та батьками здорових дітей	–	8	19	23	50
11. Психологічний клімат в класі між дітьми	–	–	17	23	60
12. Наявність гуртків, спортивних секцій	–	19	17	30	34
13. Свій варіант	–	–	–	–	–

Батьки вважають, що в дитячому садку дитина отримує лише ази знань, а на додаткових заняттях закріплює отриманні знання. 23% респонденти відповіли, що потрібні лише у тих випадках, коли їхня дитина не буде встигати з дошкільною програмою, при цьому 3% відповідей було зазначено батьками-чоловіками. Невелика кількість респондентів 11%, вважають, що їхній дитині не потрібні додаткові заняття, дошкільна підготовка достатня. Найбільший відсоток відповідей, а саме 47% респондентів відповіли, що їхня дитина не відвідує додаткових занять, але при можливості вони б записали на такі заняття свою дитину.

Інклюзивний формально-освітній простір є найголовнішим при вступі дитини в навчальний заклад. Перш ніж говорити про інклюзивну освіту, варто звернути увагу на те, чи обізнані батьки із програмами інклюзивного навчання, наскільки батьки готові, щоб їхня дитина з ООП навчалася за такою програмою. Значна частина батьків (45%) ніколи про неї не чули, при цьому про програму інклюзивного навчання ніколи не чули, 14% батьків-чоловіків.

Менший відсоток батьків (41%) відповіли, що знайомі з програмою інклюзивного навчання, з них лише 2% було відповідей батьків-чоловіків. Респондентів, які одного разу чули про програму інклюзивного навчання в засобах масової інформації, становить 10%, з них 3% відповідей батьків-чоловіків. 4% респондентів, включаючи 1% відповідей батьків-чоловіків, відповіли, що їхні діти навчаються за програмою інклюзивного навчання.

Розглядаючи аспекти навчання, ми пропонували респондентам визначити ті, які потрібно враховувати під час навчання їхньої дитини в шкільному закладі. Відповіді подані у таблиці 2.7. Варто зазначити, що у даній таблиці подані загальні результати відповідей як матерів, так і батьків-чоловіків. Ми не виокремлювали відповіді батьків, оскільки за результатами дослідження, відповіді розподілені однаково.

За даною таблицею ми можемо сказати наступне, що 64% респондентів виокремили серед аспектів навчання – професійну підготовку педагогічних працівників. Радше згодні з даним аспектом 21% респондентів і лише 15% респондентів зазначили, що їм важко відповісти щодо професійної підготовки працівників. Психологічний клімат в класі між дітьми теж є важливим аспектом для опитаних респондентів, і відсоток їх відповідей становить 60%: радше згодні – 23%, відповідей респондентів; важко відповісти становить 17%. 58% респондентів відповіли, що цілком згодні з таким аспектом, як наявність спеціалістів (психолог, логопед, соціальний педагог, дефектолог) та дозвілля, яке проводить керівництво шкільного закладу для дітей (екскурсії, вистави). працівників. Щодо дозвілля, яке проводить керівництво шкільного закладу для дітей, то 8% респондентів даний аспект оцінили, як не дуже важливий, відповідаючи на запитання, вони вказали, що радше не згодні з ним. Наступним по значущості, а саме 50% респондентів виокремили взаємодію між батьками діти, яких з інвалідністю та батьками здорових дітей (19% – важко відповісти, 8% – не згодні).

15% респондентів відповіли, що радше не згодні з важливістю облаштування шкільного середовища в якому навчається дитина з інвалідністю, хоча 47% респондентів підтримують такий аспект в школі. Найменш значущими аспектами навчання респонденти виокремили: ставлення керівництва шкільної установи (38%), наявність гуртків, спортивних секцій (34%), наявність типових різного рівня програм й підручників (31%), наповненість класів (30%) і розклад занять (30%). Частина респондентів зовсім не згодна, що такі аспекти, як наповненість класу й наявність типових різнорівневих програм і підручників, є важливими аспектами при навчанні їхньої дитини в шкільному закладі. Відсоток відповідей респондентів радше не згодний, з такими аспектами, як: наповненістю класів (8%), розкладом занять (15%), ставленням керівництвом шкільної установи (15%), наявністю гуртків, спортивних секцій (19%), наявністю типових різнорівневих програм та підручників (15%). Більшість батьків (34%) готові віддати свою дитину в масову школу, яка буде знаходитись навіть в другому районі, але де будуть досвідчені вчителі та спеціалісти, які мають досвід роботи з дітьми з інвалідністю. У масову школу, яка буде знаходитися близько біля дому, незважаючи на те, що там немає спеціалістів, які займалися б з дитиною, віддали своїх дітей 30% респондентів. 16% респондентів відповіли, що віддали б дитину лише в спеціалізований заклад і то, якщо такий є в районі проживання сім'ї. В спеціалізований заклад, незважаючи на його місце розташування віддали б своїх дітей 10% респондентів, такий же відсоток респондентів відповіли, що їхня дитина буде навчатися за індивідуальним планом вдома. Досліджуючи взаємодію між дітьми, які мають інвалідність та здоровими дітьми, ми можемо спостерігати дружні стосунки. Батьки зазначили (37%), що стосунки між дітьми дуже хороші, діти завжди допомагають один одному, часто приходять один до одного в гості. Але деякі із батьків зазначили (34%), що діти товаришують лише за потреби при зустрічах. 23% респондентів відповіли, що швидше відносяться один до одного, як до товариша, до якого завжди можна звернутися за допомогою, та лише 6% респондентів відповіли,

що зазвичай їхня дитина не спілкується з іншими дітьми. Товариські стосунки ми можемо спостерігати і між батьками, які виховують дитину з ООП та батьками здорових дітей. Як показують результати дослідження, то 30% респондентів відповіли, що ставлення батьків один до одного, лише як товариші, при зустрічі можуть обговорити деякі питання, менший відсоток респондентів (28%) відповіли, що ставлення нейтральне, коли виникає потреба. Відповіді респондентів розділилися порівну, по 20%, де ставлення між батьки здорових дітей та батьками, діти яких мають інвалідність, дружнє, завжди обмінюються порадами щодо виховання дітей, ходять в гості один до одного, за потреби завжди отримують допомогу. Більшість батьків обізнані щодо питання інклюзивного навчання, але значний відсоток батьків ніколи не чули про зазначену програму. Найбільш важливими аспектами навчання при включенні дитини в загальноосвітній простір батьки вбачають: професійну підготовку педагогічних працівників, психологічний клімат в класі, взаємодію між батьками та наявність спеціалістів таких, як: психолог, логопед, дефектолог тощо.

За результатами опитування нами констатовано, що структура загальноосвітніх установок батьків дітей з ООП включає: базову орієнтацію на інклюзію (готовність включити дитину до широкого соціуму); орієнтацію на високий рівень й якість освіти дитини з ООП (батьки проявляють готовність щодо забезпечення якісної освіти власній дитині); усвідомлення вибору бажаної форми освіти – формальна, неформальна чи позаформальна – (батьки готові залучати фахівців для освіти своїх дітей) (див. рис. 2.2.).

Не зважаючи на тривогу батьків, яка виникає щодо взаємодії дитини з ООП із однолітками та самого процесу навчання, вони готові віддавати своїх дітей навчатися в масові загальноосвітні установи. Також, виявлено, що важливою умовою включення дитини у навчальний процес є дошкільна освіта, наявність у дитини соціальних компетентностей, уміння взаємодіяти із оточуючими. Важливим елементом успішності є й соціальна підтримка батьків,

як зі сторони органів місцевої влади або шкільних (чи дошкільних) установ, так і з сторони близьких людей.

Рис. 2.2 Зміст освітніх батьківських установок

Керівництво закладів психолого-педагогічного спрямування повинно забезпечити сприятливі умови для досягнення рівних можливостей та повної участі дитини із ООП у навчальний процес. Це передбачає, із одного боку, наполегливість й відповідальність у роботі педагогів, а з іншого, усвідомлення батьками дітей з ООП важливості навчального процесу для їх дитини, що забезпечить спільну взаємодію батьків із дитиною, родичами, педагогічним колективом.

Отже, соціально-психологічні умови успішності включення дитини із ООП у освітній простір реалізуються завдяки: готовності соціального середовища до ІО; готовності закладів освіти соціально-психологічного спрямування; професійній компетентності фахівців освіти; батьківські установки на ІО та отримання дитиною з ООП високого рівня освіти; рівня соціальних компетентностей та психологічної готовності дитини до інклюзії.

Висновки до другого розділу

Проведене нами емпіричне дослідження дозволило встановити, що соціально-психологічні умови успішності включення дитини із ООП у освітній простір реалізуються завдяки: готовності соціального середовища до ІО; готовності закладів освіти соціально-психологічного спрямування; професійній

компетентності фахівців освіти; батьківські установки на ІО та отримання дитиною з ООП високого рівня освіти; рівня соціальних компетентностей та психологічної готовності дитини до інклюзії. Сім'я дитини з ООП є визначальною ланкою в процесі інтеграції дитини в загальноосвітнє середовище, що включає такі складові: соціально-освітній простір, що передбачає спеціалізовані програми розвитку (групові та індивідуальні); домашній освітній простір, що виступає окремим соціальним інститутом освіти дитини з ООП; інклюзивний формально-освітній простір, що передбачає реалізацію певних інклюзивних програм.

За результатами опитування нами констатовано, що структура загальноосвітніх установок батьків дітей з ООП включає: базову орієнтацію на інклюзію (готовність включити дитину до широкого соціуму); орієнтацію на високий рівень й якість освіти дитини з ООП (батьки проявляють готовність щодо забезпечення якісної освіти власній дитині); усвідомлення вибору бажаної форми освіти – формальна, неформальна чи позаформальна – (батьки готові залучати фахівців для освіти своїх дітей).

Серед усіх батьків-чоловіків, які брали участь у дослідженні, лише 28% вказали, що виконують певні обов'язки при вихованні дитини. Більшою мірою матері (100%), переймаються навчанням своєї дитини.

Найбільш важливими аспектами навчання при включенні дитини з ООП в загальноосвітній простір загалом батьки вбачають: професійну підготовку педагогічних працівників, психологічний клімат в класі, взаємодію між батьками та наявність спеціалістів таких, як: психолог, логопед, дефектолог тощо. Найменш значущими аспектами навчання респонденти виокремили: ставлення керівництва шкільної установи (38%), наявність гуртків, спортивних секцій (34%), наявність типових різного рівня програм й підручників (31%), наповненість класів (30%) і розклад занять (30%).

Також, виявлено, що важливою умовою включення дитини з ООП у навчальний процес є дошкільна освіта, наявність у дитини соціальних компетентностей, уміння взаємодіяти із оточуючими. Важливим елементом

успішності є соціально-психологічна підтримка фахівців (психолога, соціального педагога), соціальна підтримка зі сторони батьків, органів місцевої влади або шкільних (чи дошкільних) установ, близьких людей.

Забезпечення соціально-психологічних умов ІО повинно включати підтримку сім'ї щодо організації освітнього середовища дитини із ООП.

Розділ 3

Оптимізація психологічного забезпечення інклюзивної освіти

3.1. Соціально-психологічний супровід сім'ї дитини з особливими потребами

Соціально-психологічний супровід передбачає успішне включення дитини з ООП в соціальне середовище однолітків, зокрема супровід спрямований на забезпечення соціалізації дитини з ООП особливими, зниження рівня соціальної ізоляції, сприяння становленню успішного соціального статусу сім'ї, залучення дитини з ООП до усіх сфер соціального життя, залучення дитини до соціально-культурної адаптації.

Соціально-психологічний супровід у нашому дослідженні виступає як модель цілеспрямованої комплексної соціально-психологічної підтримки сім'ї (див. табл. 3.1.).

Розроблена нами Програма соціально-психологічного супроводу включає чотири сфери допомоги, а саме: психологічна підтримка сім'ї, соціальна, інформаційно-консультаційна, організаційна (організація життєдіяльності та дозвілля дитини).

Варто зазначити, що підтримку сім'ї ми розглядали з точки зору всього загально-освітнього простору дитини з ООП. Усі блоки запропонованої нами програми, як системи супроводу, вступають у дію поступово та можуть діяти й одночасно. Розглянемо сфери допомоги батькам окремо.

Психологічна підтримка сім'ї.

Як показали результати дослідження, психологічний клімат в таких сім'ях може бути сприятливим і несприятливим, інколи навіть суперечливим. Сприятливий мікроклімат, відповідно, об'єднує сім'ю, яка спільно протистоїть різним складним життєвим ситуаціям. Але у нашому дослідженні є сім'ї, у яких переважає несприятливий психологічний клімат, що проявляється через знервованість у взаємостосунках, роздратованість у внутрішньосімейному спілкуванні, у таких сім'ях ми спостерігаємо часту конфліктність, спілкування батьків відбувається лише про власні переживання. За таких умов у дитини з

роками будуть формуватися негативні якості особистості: знижуватиметься потреба у спілкуванні з батьками, розвиватиметься агресивність, замкненість.

Таблиця 3.1

Програма соціально-психологічного супроводу сім'ї, у якій виховується дитина з ООП

Блоки		Блок I Соціально-освітній простір	Блок II Домашній освітній простір	Блок III Інклюзивний формально-освітній простір
Сфери допомоги				
Психологічна підтримка	групова	Групи взаємодопомоги Для батьків, які виховують дитину з інвалідністю Тренінги Майстер-класи Лекції для батьків щодо типів сімейного виховання та особливостей розвитку дитини з інвалідністю Лекції щодо поняття інклюзивного середовища	Психологічні консультації із сім'єю щодо розвитку індивідуальних психологічних особливостей та здібностей дитини, причини виникнення інвалідності	Сприяння у залученні сім'ї до роботи з шкільним психологом
	індивідуальна	Індивідуальні психологічні консультації з мамою/батьком	Індивідуальні психологічні консультації спрямовані на Роботу з мамою щодо особливостей Виховання дитини з інвалідністю	Сприяння у залученні самої дитини до роботи з шкільним психологом, спрямовані на підготовку/адаптацію її до школи

Соціальна підтримка	Пошук та виявлення дітей дошкільного та шкільного віку, що потребують навчання в інклюзивних класах Проведення оцінки потреб дитини та її родинного оточення Проведення бесід спрямованих на взаємодію з оточуючими Сприяння упошуку закладів навчально-виховних комплексів	Розробка виховної програми: проведення бесід з батьками щодо виховання дитини, зокрема: альтернативних способів спілкування, правил поведінки, вмінь, навичок, самообслуговування дитини; забезпечити батьків літературою по вихованню дитини; планування разом з батьками майбутнього навчання дитини; пошук дошкільних закладів освіти для навчання дитини	Розробка навчальної програми: розширення обізнаності батьків щодо інклюзивного навчання; робота над важливими аспектами навчання, які батьки враховували б під час навчання дитини в освітньому просторі; підтримка сім'ї перед вступом дитини до школи
Інформаційно-консультаційна підтримка	Допомогау налагодженні взаємодії із суб'єктами, до яких звертається сім'я, зокрема з місцевими органами влади (написання клопотань) Інформування батьків про нові зміни законодавства щодо дітей з інвалідністю Інформування щодо розроблених програм спрямованих на підтримку дітей з особливими потребами	Забезпечення необхідною інформацією із соціальних, юридичних, економічних питань Забезпечення необхідною інформацією щодо наявності спеціалістів взагалі	Допомога батькам у пошуку майбутнього закладу освіти дитини/вибір навчального закладу Налагодження контактів з керівництвом (враховуючи аспекти навчання) шкільних установ Інформування щодо наявності спеціалістів: логопеда, дефектолога, психолога тощо в навчальних закладах
Організаційна підтримка (організація життєдіяльності та дозвілля дитини)	Залучення сім'ї до культурних заходів, зокрема окремо дитину Залучення дитини до участі в конкурсах для дітей з інвалідністю, залучення до гуртків, екскурсійних програмах Створення умов для творчої самореалізації дитини в різних формах проведення дозвілля	Допомога батькам у виявленні та розвитку творчих здібностей дитини Сприяння у залученні дітей до занять творчого характеру Пошук гуртків, занять спрямованих на творчі здібності дитини Сприяння у залученні дитини до програм спрямованих на підтримку стану здоров'я	Надання рекомендацій для працівників освіти щодо розширення організації дозвілля дітей з особливими потребами

Тому при вихованні дитини із ООП особливої психологічної підтримки потребують батьки, зокрема у володінні спеціальним знаннями і навичками з догляду та виховання, оволодіння новими методами навчання. Такі батьки потребують індивідуальних психологічних консультацій, адже, виховуючи дитину з інвалідністю, вони зіштовхуються з ще більшими ускладненнями на відмінну від батьків, які виховують здорових дітей. Задля підтримки та взаєморозуміння між подружжям така сім'я потребує допомоги спеціаліста.

Психологічну підтримку ми розглядали як *групову*, так і *індивідуальну*. Індивідуальна робота може бути реалізована шляхом надання психологічних консультацій. Соціально-освітній простір спрямований на роботу психолога з обома батьками, домашній освітній простір спрямований на залучення здебільшого матерів до психологічних консультацій. Інклюзивний формально-освітній простір спрямований на включення саме дитини до психологічних консультацій.

Основна групова робота повинна бути спрямована на соціально-освітній простір, оскільки саме тут сім'я починає взаємодіяти з різними інституціями та взаємодіяти з батьками, які виховують таких же дітей. На цьому етапі батьки можуть бути включенні в групи взаємопідтримки, прослуховувати лекції для батьків щодо особливостей виховання й розвитку дитини з ООП, особливостей спілкування й шляхів взаєморозуміння із дітьми. Також сюди варто включити тренінги та майстер-класи для батьків, які мають різний характер, але можуть послугувати досвідом для батьків в отриманні нових знань. Групова робота на етапі домашнього освітнього простору може слугувати об'єднувальною ланкою для сім'ї, адже тут доречним може бути психологічне консультування з усією сім'єю.

У структурі соціальної підтримки дітей з ООП та їх сімей важливим є соціальний компонент. Тому досить природним є задоволення особливих потреб дітей через надання їм соціальних послуг. Соціальні послуги є певною системою соціальних дій, що спрямовуються на задоволення потреб дитини з ООП. У нашому випадку соціальна підтримка спрямована на роль фахівця

соціальної роботи, як об'єднуючої ланки між сім'єю та різними суб'єктами. Розглядаючи соціальну підтримку сім'ї, ми важливого значення надаємо сімейному вихованню, адже виховання дитини з ООП повинно починатися із вироблення в самих батьків правильного розуміння проблем такої дитини та відповідного ставлення до неї. Ставлення батьків до своєї дитини має визначатися правильним розумінням мети та перспективи її виховання. Однією із умов забезпечення розвитку дитини є правильне сімейне виховання. Також варто не опускати й систему суспільних відносин і соціального оточення дитини, позаяк особливе значення для таких дітей має норма, яка наголошує, що за наявності ООП людина повинна проживати у своїй родині та брати активну участь у житті суспільства.

Таким чином, соціальна підтримка повинна бути глибоко наповненою, структурованою та дієвою і тут головна роль відводиться фахівцям соціальної роботи. Їх роль, в першу чергу, буде полягати у пошуку та виявленні сімей, які виховують дитину дошкільного віку із ООП. За наявності таких сімей соціальний педагог здійснює оцінку потреб дитини та її сім'ї, сприяє у пошуках закладів навчально-виховних комплексів, за потреби проводить соціально-педагогічні бесіди спрямовані на позитивну взаємодію з оточуючими. Всі ці дії охоплюють соціально-освітній простір.

Домашній освітній простір, включаючи соціальну підтримку, направлений на виховний потенціал батьків. Тут доречним може виявитися наукова література щодо методів виховання дитини, проведення соціально-педагогічних бесід з батьками щодо виховання дитини, зокрема: альтернативних способів спілкування, правил поведінки, вмінь, навичок, самообслуговування. На цьому етапі з батьками проводилася робота щодо планування майбутнього навчання дитини, пошук дошкільних закладів освіти.

Розширення знань батьків щодо інклюзивного навчання включав в себе інклюзивний формально-освітній простір. Саме тут разом із фахівцем батьки розглянули та отримали рекомендації щодо різних аспектів навчання дитини в інклюзивних умовах. Головним, в цьому блоці, є підтримка сім'ї під час

включення дитини в освітній простір. Не менш важливим у соціально-психологічному супроводі сім'ї виступає інформаційно-консультаційна допомога та організаційна підтримка сім'ї, можна сказати, що саме на цьому рівні і складається вся робота фахівця із сім'єю. Тому далі детальніше зупинимось на цих видах аспектах.

3.2. Інформаційно-консультаційна та організаційна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з ООП

Як показали результати нашого дослідження, найбільш складними ситуаціями, з якими стикаються обоє батьків, є непорозуміння з органами місцевої влади, тому тут робота фахівця очевидна, де однією із функцій виступатиме інформування про нові зміни законодавства щодо дітей з інвалідністю. Інклюзивний формально-освітній простір направлений також на пошук майбутнього навчального закладу для дитини та інформування батьків про особливості навчального процесу. При включенні дитини в загальноосвітнє середовище фахівець сприяє налагодженню взаємодії батьків з керівництвом шкільного закладу та наявними спеціалістами.

У науковій літературі ми багато можемо зустріти рекомендацій щодо різного роду підтримки сімей, які виховують дітей з ООП, але у науковій літературі мало приділено уваги особливостям роботи, які спрямовані були б на дозвілля дитини. Тому під час реалізації соціально-психологічного супроводу варто звернути увагу на організаційну підтримку, яка включає створення оптимальних умов для організації життєдіяльності та дозвілля дитини, її соціального розвитку.

Розглядаючи проблематику інвалідності, ми багато говоримо про соціальну підтримку, психологічну тощо, але часто діти, які мають вади розвитку, потребують й дещо іншої підтримки.

Проводячи дослідження, ми зіштовхнулися з тим, що батьки дуже рідко залучають своїх дітей до різних культурних заходів, є навіть той відсоток сімей,

які взагалі не переймаються цим питанням, діти з ООП не просто не відвідують культурні заходи, у їх батьків відсутнє саме поняття дозвілля. Тому ми вважаємо, що у нашій програмі організаційна підтримка є важливою та необхідною.

Весь освітній процес дитини неможливий без участі її у грі чи творчості. Тому тут ми пропонуємо в першу чергу допомогти батькам виявити творчі здібності дітей, сприяти пошуку гуртків, занять, які спрямовані на розвиток творчого потенціалу дитини із ООП, по можливості долучати її до творчої діяльності. За допомогою різних благодійних та ГО сім'ї можуть мати можливість долучитися до активної участі у проведенні культурних заходів. Особлива увага при цьому повинна відводитися самій дитині з ООП, яка буде залучена до загально-культурного простору (фестивалів, вистав, ігротек, тощо).

Головними інститутами допомоги та впровадження цієї програми ми вважаємо Інклюзивно-ресурсні центри, Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді чи ГО у рамках яких фахівці зможуть підтримати та допомогти сім'ї при включенні дитини з ООП в загальноосвітній простір.

Описані нами загальні положення «Програми» надалі варто враховувати при плануванні системи заходів для її реалізації. У додатку Г. наведено рекомендації батькам, діти яких навчаються за інклюзивною формою.

Висновки до третього розділу

Соціально-психологічний супровід передбачає успішне включення дитини з ООП в соціальне середовище однолітків, зокрема супровід спрямований на забезпечення соціалізації дитини з ООП особливими, зниження рівня соціальної ізоляції, сприяння становленню успішного соціального статусу сім'ї, залучення дитини з ООП до усіх сфер соціального життя, залучення дитини до соціально-культурної адаптації.

Соціально-психологічний супровід у нашому дослідженні виступає як модель цілеспрямованої комплексної соціально-психологічної підтримки сім'ї.

Розроблена нами Програма соціально-психологічного супроводу включає чотири сфери допомоги, а саме: психологічна підтримка сім'ї, соціальна, інформаційно-консультаційна, організаційна (організація життєдіяльності та дозвілля дитини).

Психологічну підтримку ми розглядаємо як *групову*, так і *індивідуальну*. Індивідуальна робота може бути реалізована шляхом надання психологічних консультацій. Соціально-освітній простір спрямований на роботу психолога з обома батьками, домашній освітній простір спрямований на залучення здебільшого матерів до психологічних консультацій. Інклюзивний формально-освітній простір спрямований на включення саме дитини до психологічних консультацій.

Основна групова робота повинна бути спрямована на соціально-освітній простір, оскільки саме тут сім'я починає взаємодіяти з різними інституціями та взаємодіяти з батьками, які виховують таких же дітей. На цьому етапі батьки можуть бути включенні в групи взаємопідтримки, прослуховувати лекції для батьків щодо особливостей виховання й розвитку дитини з ООП, особливостей спілкування й шляхів взаєморозуміння із дітьми. Також варто включити тренінги та майстер-класи для батьків, які можуть послугувати досвідом для батьків в отриманні нових знань. Групова робота на етапі домашнього освітнього простору може слугувати об'єднувальною ланкою для сім'ї, адже доречним може бути й психологічне консультування з усією сім'єю.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових досліджень дозволив уточнити зміст ІО як процесу переходу від сегрегаційної моделі до соціального включення. Інклюзивна освіта – це така організація процесу навчання, за якої всі діти, незалежно від їх фізичних, розумових, етнічних, культурних, мовних та інших особливостей, включаються до загальноосвітньої системи й навчаються за місцем проживання разом із дітьми в ті ж загальноосвітні школи, які враховують їхні ООП та забезпечують учням необхідну спеціальну підтримку.

Для того, щоб діти із ООП отримували змістовну освіту, потрібно реалізувати соціально-психологічні умови для забезпечення успішної інклюзії.

Дотримання принципів «успішної педагогіки» сприяє ефективному використанню технологічних прийомів для створення успішної ситуації, що є ефективним у роботі з дітьми із ООП. Створення успішної ситуації під час роботи з дітьми із ООП сприяє формуванню позитивного ставлення та адекватної мотивації до навчання, пізнавальних інтересів, а також створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості. Запорукою успішного навчання дітей з ООП в умовах масової школи є гуманізація стосунків, довіра до системи «учень-учитель-батьки», єдність і делікатність. Успіх учасників навчально-виховного процесу взаємопов'язаний і взаємозумовлений, тому головними чинниками є психолог, педагог, батьки та авторитетні для дитини дорослі. Для підвищення успішності ІО дитини з ООП варто виокремити шкільного психолога, який, може виконувати роль організатора, координатора цієї взаємодії та забезпечувати умови успіху навчання, виховання та соціального розвитку учня не лише в умовах школи, а й за її межами.

Основними принципами організації роботи психолога із питань включення дітей з ООП в інклюзивну освітню систему є: пріоритет інтересів і потреб дітей та учнівської молоді; характер рекомендації; безперервність психологічної підтримки; мультидисциплінарність.

Психологічне забезпечення ІО для дитини з ООП безпосередньо включає психологічну роботу з нею та її психологічний супровід. Ефективність психологічного супроводу навчання дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання забезпечується, насамперед, комплексною диференційною діагностикою та розробкою певної системи знань, спрямованої вивчити: соціальний статус дитини, її адаптаційні можливості, особливості стосунків як у родині, так і в шкільному колективі; зв'язок між рівнем психічного розвитку дитини та віковою нормою; специфіку пізнавальної діяльності; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; її індивідуально-типологічні характеристики; рівень розвитку комунікативних навичок; сильні та слабкі сторони розвитку особистості. Важливим елементом ІО є участь батьків у навчально-виховному процесі та участь у розробці освітніх програм і планів для дітей з ООП.

Проведене нами емпіричне дослідження дозволило встановити, що соціально-психологічні умови успішності включення дитини із ООП у освітній простір реалізуються завдяки: готовності соціального середовища до ІО; готовності закладів освіти соціально-психологічного спрямування; професійній компетентності фахівців освіти; батьківські установки на ІО та отримання дитиною з ООП високого рівня освіти; рівня соціальних компетентностей та психологічної готовності дитини до інклюзії. Сім'я дитини з ООП є визначальною ланкою в процесі інтеграції дитини в загальноосвітнє середовища, що включає такі складові: соціально-освітній простір, що передбачає спеціалізовані програми розвитку (групові та індивідуальні); домашній освітній простір, що виступає окремим соціальним інститутом освіти дитини з ООП; інклюзивний формально-освітній простір, що передбачає реалізацію певних інклюзивних програм.

За результатами опитування нами констатовано, що структура загально-освітніх установок батьків дітей з ООП включає: базову орієнтацію на інклюзію (готовність включити дитину до широкого соціуму); орієнтацію на високий рівень й якість освіти дитини з ООП (батьки проявляють готовність щодо забезпечення якісної освіти власній дитині); усвідомлення вибору бажаної

форми освіти – формальна, неформальна чи позаформальна – (батьки готові залучати фахівців для освіти своїх дітей).

Серед усіх батьків-чоловіків, які брали участь у дослідженні, лише 28% вказали, що виконують певні обов'язки при вихованні дитини. Більшою мірою матері (100%), переймаються навчанням своєї дитини.

Найбільш важливими аспектами навчання при включенні дитини з ООП в загальноосвітній простір загалом батьки вбачають: професійну підготовку педагогічних працівників, психологічний клімат в класі, взаємодію між батьками та наявність спеціалістів таких, як: психолог, логопед, дефектолог тощо. Найменш значущими аспектами навчання респонденти виокремили: ставлення керівництва шкільної установи (38%), наявність гуртків, спортивних секцій (34%), наявність типових різного рівня програм й підручників (31%), наповненість класів (30%) і розклад занять (30%).

Також, виявлено, що важливою умовою включення дитини з ООП у навчальний процес є дошкільна освіта, наявність у дитини соціальних компетентностей, уміння взаємодіяти із оточуючими. Важливим елементом успішності є соціально-психологічна підтримка фахівців (психолога, соціального педагога), соціальна підтримка зі сторони батьків, органів місцевої влади або шкільних (чи дошкільних) установ, близьких людей.

Забезпечення соціально-психологічних умов ІО повинно включати підтримку сім'ї щодо організації освітнього середовища дитини із ООП.

Соціально-психологічний супровід передбачає успішне включення дитини з ООП в соціальне середовище однолітків, зокрема супровід спрямований на забезпечення соціалізації дитини з ООП особливими, зниження рівня соціальної ізоляції, сприяння становленню успішного соціального статусу сім'ї, залучення дитини з ООП до усіх сфер соціального життя, залучення дитини до соціально-культурної адаптації.

Соціально-психологічний супровід у нашому дослідженні виступає як модель цілеспрямованої комплексної соціально-психологічної підтримки сім'ї.

Розроблена нами Програма соціально-психологічного супроводу включає чотири сфери допомоги, а саме: психологічна підтримка сім'ї, соціальна, інформаційно-консультаційна, організаційна (організація життєдіяльності та дозвілля дитини).

Психологічну підтримку ми розглядаємо як *групову*, так і *індивідуальну*. Індивідуальна робота може бути реалізована шляхом надання психологічних консультацій. Соціально-освітній простір спрямований на роботу психолога з обома батьками, домашній освітній простір спрямований на залучення здебільшого матерів до психологічних консультацій. Інклюзивний формально-освітній простір спрямований на включення саме дитини до психологічних консультацій.

Основна групова робота повинна бути спрямована на соціально-освітній простір, оскільки саме тут сім'я починає взаємодіяти з різними інституціями та взаємодіяти з батьками, які виховують таких же дітей. На цьому етапі батьки можуть бути включенні в групи взаємопідтримки, прослуховувати лекції для батьків щодо особливостей виховання й розвитку дитини з ООП, особливостей спілкування й шляхів взаєморозуміння із дітьми. Також варто включити тренінги та майстер-класи для батьків, які можуть послугувати досвідом для батьків в отриманні нових знань. Групова робота на етапі домашнього освітнього простору може слугувати об'єднувальною ланкою для сім'ї, адже доречним може бути й психологічне консультування з усією сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Почуття успіху у вихованні особистості. Початкова школа. 2004. № 12. С. 1–3.
2. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності: [монографія]. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
3. Гарькавець С. О. Система соціально-психологічних впливів і проблема формування просоціальних установок школярів. Освіта на Луганщині. 2015. № 2 (41). С. 34–39.
4. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі: метод. рек. фахівцям з орг. та впровадж. інклюз. форми навчання дітей з порушеннями функцій опор.-рух. апарату : метод. посіб. / А. Г. Шевцов, О. В. Романенко, Л. О. Ханзерук, О. В. Чеботарьова; ред. : А. Г. Шевцов; Всеукр. громад. орг. «Наук. т-во інвалідів «Ін-т соц. політики», Київ : Слово, 2014. 195 с.
5. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. – вид. доп. та перероб. : наук. метод. посіб. А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
6. Дімітріс Аргіропулос, Салацька А.П., Тарнавська Н.П., Катинська І.І. Організація інклюзивної освіти в дошкільному закладі. Житомир: ВИД-во ЖДУ ім. І. Франка. 2016. 208с.
7. Закон України «Про освіту» (№2145-У11 від 05.09.2017 р.)
8. Зверєва І. Д. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики : навч. посіб. : У 2–х част. / І. Д. Зверєва, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко. К. : Задруга, 2011. Ч. II. 286 с.
9. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. К. : ПВП «Задруга», 2011. 416 с.
10. Ілляшенко Т. Д. Аномальна дитина в школі : навчально-методичний посібник / Т. Д. Ілляшенко, Н. М. Стадненко. К. : ІСДО, 1995. С. 120.
11. Ілляшенко Т. Д. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі. Психолог. 2009. № 10. С. 14-18.

- 12.Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.
- 13.Інклюзивна освіта: підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. Т. Лорман, Дж. Деспелер, Д. Харві; пер. з англ. Київ: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
- 14.Карпа М. І. Особливості групової психокорекційної роботи з сиблінгами неповносправних дітей. Теоретичні і практичні аспекти дитячої та юнацької психотерапії : матеріали регіональної науково-практичної конференції. Львів, 2005. С. 16-18
- 15.Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: САММІТ-книги. 2008.
- 16.Колупаєва А. А. Таранченко О.М. та ін. Основи інклюзивної освіти. Навч.-метод.посібник. К.: «А.С.К.». 2012. 308с.
17. Колупаєва А. А. Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їхнього навчання. К.: Вид група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
- 18.Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіти в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 176 с. (Серія «Сучасна дошкільна освіта»).
- 19.Коваленко О. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами. Освіта України. 2009. № 90. С. 1–2.
- 20.Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів : навчально-методичний посібник. К., 2010. 96 с.
- 21.Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія] К. : Самміт. Книга, 2009. 272 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
- 22.Колупаєва А. А. Програма курсу «Основи інклюзивної освіти» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра педагогічного спрямування). К. : «А.С.К.», 2012. 31 с.
23. Конвенція ООН про права дитини К., 2008. 47 с.

24. Кукуруза Г. В. Психологічна допомога та соціальний супровід батьків, у яких народилися діти з вадами психічного та фізичного розвитку : Методичні рекомендації. К. : Держсоцслужба, 2008. 28 с.
25. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : [Електронні дані] / авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, І. В. Луценко та ін. За ред. А. Г. Обухівської. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.
26. Концепція розвитку інклюзивної освіти [Електронний ресурс] : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912
27. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-384 від 18.05.2012 р. «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання»
28. Луценко І. В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Практичний психолог: Школа. 2013. № 10. С. 4-15.
29. Миронова С. П. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч. метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2012. 192 с.
30. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Л. В. Борщевська, Л. В. Зіборова, І. Б. Іванова (керівник авт. кол.) та ін. К. : Укр. ін-т. соціальних досліджень, 1999. 79 с.
31. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: навчально-методичний посібник. 2 т. За ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. К. : Ніка-Центр, 2005. 328 с.
32. Обухівська А. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. К. : Редакція загальнопед. газет, 2012. 128 с.
33. Опольська М. В. Толерантність як один із компонентів гуманістичної спрямованості особистості [Електрон. ресурс] Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2056/1/07omvgso.pdf>.

34. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання [Електрон.ресурс] : Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-384 від 18.05.2012 // Міністерство освіти і науки України : [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1287
35. Організація реабілітаційних заходів у центрі соціальної реабілітації дітей-інвалідів : навчально-методичний посібник. К. : Міністерство праці та соціальної політики України, 2009. 97 с.
36. Основи інклюзивної освіти. Навч.-метод. посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. К. : «А. С. К.», 2012. С. 38–49.
37. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон; За заг. ред. І. Д. Зверєвої. К. : Держсоцслужба, 2007. 144 с.
38. Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї : поради батькам. Книга 2. / В. І. Бондар, В. І. Берзін, Л. С. Вавіна та ін. / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. К. : Наук. світ, 2015. 256 с.
39. Поліщук М. Корекція пізнавальної діяльності дітей з ЗПР. Психолог. 2004. № 46. С. 19–28.
40. Про світ дітей з особливими потребами: poradnik керівникам освітніх установ, вчителям, вихователям дошкільних закл., шкіл-інтернатів та груп продовженого дня, батькам щодо роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку / упоряд. В. І. Шнайдер; за заг. ред. С. М. Бобровник. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. 140 с. (Серія «Спеціальна освіта»).
41. Положення про психологічну службу системи освіти України [Електрон. ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.05.99 № 127 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616). Міністерство освіти і науки України : [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/159

42. Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання [Електрон. ресурс] : лист Міністерства освіти і науки України від 02.01.2013 № 1/9-1/ Міністерство освіти і науки України : [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-9-1.doc.
43. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки [Електронн. ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 № 855. Міністерство освіти і науки України : [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : old.mon.gov.ua/images/files/doshkilnacerednya/.../855.doc.
44. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545 Кабінет Міністрів України: [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
45. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [Електрон. ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України: [сайт]. Київ, 2017. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.
46. Про навчальні плани та організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році [Електрон. ресурс] : лист Міністерства освіти і науки України від 14.06.2017 № 1/9-325 // Київ, 2017.
47. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. А. А. Колупаєвої. К. ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ». 2010. 363 с.

- 48.Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> 3.
- 49.Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729>
- 50.Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- 51.Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
- 52.Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с
- 53.Kozibroda L., Turchyk I., Mukan N., Sadova I., & Stepanyuk S. Socio-pedagogical aspects of inclusive education of children in schools. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 2022. Vol 15 (34), № e17175. P. 269–276. URL: <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.17175>
- 54.Vasilieva S., Reipolska O., Podoliuk S., Sadova I., Danyliak R., & Lozenko A. The Relationship between Neuropedagogic Approaches and the Formation of Skills of Primary School Students. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. Vol 15(1). P. 352–365. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/700>

Опитувальник

(розробник Полівко Л. Ю. та Швалб Ю. М.)

Доброго дня! Ми проводимо дослідження спрямоване на соціально-психологічні умови успішності включення дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір. Просимо Вас дати відповіді на кілька запитань. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, є лише Ваша особиста думка.

1. Вкажіть будь ласка нозологію вашої дитини:

1. психічне захворювання, розумова відсталість
2. ураження опорно-рухового апарату
3. вади зору
4. вади слуху
5. ураження внутрішніх органів
6. інші захворювання

2. Вкажіть будь ласка, який заклад відвідує Ваша дитина, а також зазначте тривалість перебування Вашої дитини в даному закладі (поставте знак «+» там, де заклад та тривалість відповідають Вашій відповіді).

№	Тривалість перебування дитини в закладі	Повний день	Декілька годин	Декілька годин у межах програми	Залишається на ніч, на вихідних – вдома
1	Дошкільний навчальний заклад				
2	Заклад, який має реабілітаційну направленість/ спеціалізований заклад				
3	Заклади навчально-виховних комплексів (заклади, де проводять додаткові або індивідуальні заняття, предметні гуртки)				
4	Не відвідує жодного закладу/ перебуває вдома				

3. Перебуваючи в дошкільному закладі Ваша дитина проявляє більшу прихильність до:

1. до дітей в групі
2. до педагогічних працівників (вчителів, нянь)
3. лише до дітей, які мають інвалідність
4. знаходиться завжди сама
5. моя дитина поки не відвідує дошкільні заклади

4. Хто із батьків більше приділяє часу дитині, коли вона перебуває вдома?

1. однаково, як мама, так і тато
2. переважно мама
3. переважно тато
4. няня (чи особою, яка її заміняє)
5. бабуся, дідусь
6. моя дитина зазвичай знаходиться вдома сама

5. Зазначте будь ласка хто із батьків здебільшого виконує дані обов'язки займаючись із дитиною (поставте знак «+» там, де обов'язки належать одному із батьків).

Обов'язки	Навчання	Годування дитини	Прогулянки	Відведення на додаткові заняття	Ігри дома	Готування дитини до сну
Батьки						
Мама						
Тато						

6. Як часто Ви з дитиною відвідуєте культурні заходи (кінотеатри, музеї, дитячі театри, виставки)?

1. кожного тижня
2. декілька разів на місяць
3. один раз на місяць
4. один-два рази на півроку
5. раз в рік
6. взагалі не ходимо на такі заходи

7. Як часто Ви зустрічаєтесь/спілкуєтесь зі своїми родичами?

1. дуже часто, кожного тижня
2. декілька разів на місяць
3. один раз на місяць
4. один-два рази на півроку
5. раз в рік
6. ми взагалі не спілкуємося із своїми родичами

8. Чи заохочуєте Ви свою дитину до гри на ігрових майданчиках?

1. ні, моя дитина завжди грається вдома
2. виходимо на ігровий майданчик лише на вихідних
3. інколи, коли в мене є на це час

4. так, ми кожного дня виходимо на ігровий майданчик

9. Проранжуйте, будь ласка, складні ситуації, з якими Вам доводиться стикатися при вихованні дитини (цифрою 1, позначте ті, з якими ви стикаєтесь найбільше, цифрою 8 – найменше).

	Складні ситуації	Ранг
1.	Непорозуміння з сусідами, друзями, знайомими	
2.	Непорозуміння з родиною	
3.	Конфлікти з чоловіком/дружиною	
4.	Складні ситуації, які виникають при вихованні дитини, яка має інвалідність (недостатньо досвіду)	
5.	Складні ситуації, які виникають з органами місцевої влади або службами (організаціями), куди Ви зверталися за допомогою	
6.	Складні ситуації, які виникають у спеціалізованому закладі/дитячому садку/ чи в інших закладах (якщо дитина такі відвідувала чи відвідує)	
7.	Непорозуміння, які виникають у спілкуванні з батьками здорових дітей	
8.	Свій варіант _____	

10. На Вашу думку, початковий рівень навчання для дитини можуть дати:

1. батьки
2. дошкільні дитячі заклади
3. заклади навчально-виховних комплексів (зклади, де проводять додаткові заняття)
4. індивідуальні заняття для дитини (де з дитиною займаються репетитори)

11. Яка форма навчання найбільш придатна для Вашої дитини?

1. індивідуальний метод навчання (репетитори, окремі педагоги)
2. я самостійно можу дати початкову освіту своїй дитині, без будь-яких закладів та вчителів
3. масові дошкільні заклади, де дитину навчатимуть вчителі/вихователі
4. спеціалізований заклад, який має направленість відповідно до нозології дитини

12. На Вашу думку, освіта вдома може замінити шкільну освіту?

1. так, адже я вважаю, що школа не може застосовувати до кожної дитини індивідуальний підхід
2. можливе лише у тих випадках, коли в домашніх умовах крім батьків з дитиною займаються досвідчені педагоги
3. ні, адже крім освіти, в школі дитина проходить процес соціалізації з іншими дітьми
4. на те і існують школи, щоб діти в них навчалися, адже дома дитина отримує лише певні ази знань

13. Як Ви вважаєте, чи потрібні групи змішаного типу, де навчаються діти з інвалідністю та діти, які її не мають?

1. скоріше так, адже це сприяє соціалізації дитині з інвалідністю, також за допомогою таких груп всі діти ще з дитинства будуть учитися доброті, повазі, взаємодопомоги та толерантності
2. потрібні лише у тих випадках, де кількість дітей буде невелика, так процес навчання дитини проходитиме на рівні
3. скоріше ні, вважаю що індивідуальні заняття кращі чим змішані групи
4. вважаю, що не потрібні, я свою дитину не віддала(в) б(и) в таку групу

14. Чи буде корисним спілкування Вашої дитини із здоровими дітьми?

1. звісно, адже таким чином моя дитина зможе знайти собі ще більше друзів

2. таке спілкування може навчити дітей рівності один до одного, розширити коло спілкування моєї дитині
3. навряд чи, мені здається що інші діти не зрозуміють мою дитину та не приймуть у колектив
4. нічого хорошого таке спілкування не дасть

15. Чи залучаєте Ви свою дитину до додаткових форм навчання:

1. так, моя дитина відвідує додаткові групи, які мають навчально-виховний характер
2. моя дитина ходить на додаткові заняття, які мають творчий характер (ліпка, малювання, танці)
3. моя дитина займається додатково із репетитором
4. ні, моя дитина не відвідує додаткових груп

16. На Вашу думку, чи потрібні додаткові заняття Вашій дитині навчально-виховного характеру?

1. так, адже в дитячому садку вона отримує лише ази знань, а на додаткових заняттях закріплює отримані знання
2. потрібні, лише тоді коли моя дитина не буде встигати з дошкільною програмою
3. ні, адже дошкільна підготовка достатня
4. моя дитина не відвідує додаткових занять, але при можливості я б записала на такі заняття свою дитину

17. Чи знайомі Ви з програмою інклюзивного навчання?

1. так, знайомий(а)
2. ніколи про неї не чув(ла)
3. одного разу зустрічав (ла) в засобах масової інформації
4. моя дитина навчається за програмою інклюзивного навчання

18. Як Ви ставитесь до майбутнього навчання Вашої дитини?

1. моя дитина буде відвідувати лише масові шкільні установи, адже батьки не можуть дати належної освіти, навіть якщо вони з вищою освітою
2. домашнє навчання – найкращий метод навчання для моєї дитини, адже тут з дитиною застосовується індивідуальний підхід
3. з моєю дитиною будуть займатися репетитори, кваліфіковані педагоги, щоб дитина могла змогу отримати таку ж освіту, як і в школі
4. дитина буде навчатися в спеціалізованому закладі

19. Визначте, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою, аспекти навчання, які потрібно враховувати під час навчання Вашої дитини в шкільному закладі (зробіть позначку навпроти кожного варіанта та допишіть свій варіант за потребою, де 1 зовсім не згодна(ий) а 5 цілком згодна(ий)).

	Зовсім не згодний	Радше не згодний	Важко відповісти	Радше згодний	Цілком згодний
1. Якість навчання	1	2	3	4	5
2. Розклад занять	1	2	3	4	5
3. Наповненість класів	1	2	3	4	5
4. Ставлення керівництва навчального закладу	1	2	3	4	5
5. Професійна підготовка педагогічних працівників	1	2	3	4	5
6. Наявність спеціалістів (психолог, логопед, соціальний педагог, дефектолог)	1	2	3	4	5

7.Наявність оснащення в школі необхідного для дітей з інвалідністю	1	2	3	4	5
8. Наявність типових різнорівневих програм та підручників	1	2	3	4	5
9.Дозвілля, яке проводить школа для дітей (екскурсії, вистави)	1	2	3	4	5
10.Взаємодія між батьками, діти, яких з інвалідністю та батьками здорових дітей	1	2	3	4	5
11.Психологічний клімат в класі між дітьми	1	2	3	4	5
12. Наявність гуртків, спортивних секцій	1	2	3	4	5
13.Свійваріант	1	2	3	4	5

20. Враховуючи розташування шкільних установ, де може навчатися Ваша дитина, в який із таких закладів Ви віддали б свою дитину:

1. в масову школу, яка буде знаходитись близько біля дому, незважаючи на те, що там немає спеціалістів, які займалися б з дитиною
2. в масову школу, яка буде знаходитись навіть в другому районі, але де будуть досвідчені педагоги та спеціалісти, які мають досвід роботи з такими дітьми
3. лише в спеціалізований заклад, і то якщо такий є в моєму районі
4. в спеціалізований заклад, незважаючи на його місце розташування
5. моя дитина буде навчатися за індивідуальним планом вдома

21. Як здорові діти ставляться до Вашої дитини?

1. дуже дружні, діти завжди допомагають один одному, часто приходять один до одного в гості
2. скоріше, як до товариша, до якого завжди можна звернутися за допомогою
3. діти товаришують лише за потребою, лише при зустрічах
4. зазвичай, моя дитина не спілкується з іншими дітьми

22. Як батьки здорових дітей ставляться до Вас?

1. справжні друзі, завжди обмінюємося порадами щодо виховання дітей, ходимо в гості один до одного
2. скоріше дружні, за потреби завжди можемо отримати допомогу від одного із батьків
3. лише, як товариші, при зустрічах можемо обговорити деякі питання
4. нейтральні, коли виникає потреба
5. я не спілкуюся з такими батьками, у нас немає спільних інтересів

Надайте, будь ласка додаткову інформацію про себе:

ПІБ

Ваша стать: а) жіноча б) чоловіча

Вік: _____

Ваш сімейний стан: 1) заміжня/одружений 2)незаміжня/неодружений 3)розлучений(а)

Стаж сімейного життя: _____

Ваша освіта:

Скільки років дитині, яка має інвалідність: _____

Дякуємо Вам за допомогу!

ДОДАТОК Б.

Бланк бесіди з батьками

Бесіда є основним інструментарієм для отримання якісних даних, яка структурована за ознаками, параметрами та показниками, що визначають освітні установки батьків, які виховують дітей з особливими потребами.

Хід бесіди

Питання для обговорення	Параметри
Чи думали Ви про майбутню освіту для дитини? На чому ґрунтується Ваш вибір? Чи відвідує дитина дошкільний заклад? Ви надаєте перевагу масовій школі чи спеціалізованим закладам? В чому виникають труднощі у вихованні дитини з інвалідністю? Назвіть найбільш важливі для Вас. Чи виникають у Вас побоювання, що дитина не зможе знайти спільної мови з однокласниками/педагогами? Чи інвалідність Вашої дитини є перепорою до її розвитку у навчальному плані?	Установки на якісну освіту та розвиток дитини
Розташування школи має для Вас значення? Які основні критерії Ви включаєте при виборі навчального закладу для дитини? Цікавилися Ви, чи до місцевої школи приймають дітей з особливими потребами?	Установки на територіальну розгалуженість закладів освіти
Чи є для Вас важливим, щоб навчальні матеріали відповідали сучасним вимогам в інклюзивному плані? У виборі освіти для дитини Ви звертаєте увагу на наявність спеціалістів (логопед, дефектолог, психолог)? Які Ви виокремлюєте основні критерії при виборі навчального закладу для Вашої дитини? Взаємодія з педагогічним колективом є вирішальною у виборі закладу?	Політика керівництва інституцій психолого-педагогічного спрямування
Наскільки важливою для Вас є професійна підготовка вчителя? Чи є для Вас важливим, щоб вчитель розумів вікові особливості дитини, яка має інвалідність? Чи є важливим для Вас стаж педагога за фахом? На що, в першу чергу Ви будете звертати увагу при виборі педагогічного колективу для дитини? На які особистісні риси педагога Ви будете звертати увагу віддаючи дитину навчатися?	

<p>Наскільки активно взаємодіє Ваша дитина з оточуючими людьми? Чи займаєтесь Ви з дитиною вдома? Чи відвідує дитина додаткові гуртки навчально-виховного комплексу? Як Ви оцінюєте психологічні здібності дитини? Вона швидко навчається чомусь новому чи виникають проблеми? Чи активна Ваша дитина вдома? В якому емоційному стані зазвичай знаходиться Ваша дитина? При взаємодії з іншими людьми, дитина активна, радісна чи навпаки неконтактна? Коли у дитини виникають труднощі, як вона їх переживає, яка емоційна реакція у дитини? (плач, спокій) Чи приймає Ваша дитина участь в творчих заходах, як учасник? Які гуртки відвідує? Чим захоплюється Ваша дитина? Рівень самообслуговування Вашої дитини відповідає віку? Що може робити Ваша дитина самостійно? Хто зазвичай допомагає дитині одягатися? Чи просить Ваша дитина про допомогу коли у неї виникають труднощі із самообслуговування?</p>	<p>Психологічна готовність дитини до взаємодії з освітнім середовищем</p>
<p>У виборі освіти для дитини Вам потрібна допомога спеціалістів (фахівця із соціальної роботи)? Чи звертаєтесь Ви за допомогою до спеціалістів? З яких питань? З якими структурами, які надають соціальну підтримку Ви взаємодієте? Чи цікавилися Ви послугами, які відповідають потребам Ваших дітей, і хто їх може надавати?</p>	<p>Загальна соціальна ситуація</p>

ДОДАТОК В.

Бланк бесіди з педагогічними працівниками та спеціалістами соціальної сфери

Метою бесіди є визначення готовності шкільного середовища, професійної та особистісної готовності вчителів до роботи з дітьми з особливими потребами у межах інклюзивного навчання.

Хід бесіди

Параметри	Питання для обговорення
<p>Готовність освітнього середовища до інклюзії</p>	<p>Чи наявні в загальноосвітній школі навчальні матеріали спеціального характеру? Навчальна програма складається відповідно до спостережень вчителя за дітьми? Наскільки часто вчителі долучають батьків до шкільної діяльності? Чи наявні в загальноосвітній школі реабілітаційні та інші спеціальні послуги? Наскільки облаштування школи (безбар'єрне середовище) відповідає потребам дітей, які мають інвалідність? Які спеціалісти наявні у Вашому навчальному закладі?</p>

Професійна компетентність педагогічних працівників	Особистісна готовність	Яким чином вчителів підвищують свій рівень знань? Яку роль вчитель відіграє для дітей? Наскільки вчителі готові до роботи з дітьми, які мають інвалідність? Чи встановлюються правила поведінки щодо особистої відповідальності вчителем та учнем? Чи звертаються вчителі по допомогу до психолога школи? Як часто здійснюється супервізія між педагогічними працівниками школи? Чи задоволені Ви своєю професійною діяльністю?
	Професійна готовність	Як часто вчителі проходять курси підвищення кваліфікації? Хто забезпечує проходження даних курсів? Наскільки вчителі обізнані щодо індивідуальних особливостей дітей? Вчителі сприяють розвитку самоуправління і спілкуванню дітей? Чи проходили додаткове навчання вчителі щодо інклюзивної форми навчання? Чи співпрацюють вчителі з батьками в плані інклюзивного навчання?
Допомога психолога		Чи здійснюється перевірка рівня підготовленості учнів, їхніх здібностей до навчання? Чи проводить психолог консультування окремо з дитиною? Чи проводить психолог консультування окремо з батьками? Психолог слідкує за динамікою розвитку взаємодії між учнями? Чи залучаються учні до розв'язання проблем і планування в класі? Чи проводить психолог додаткову роботу з вчителями щодо професійного вигорання?
Допомога спеціалістів соціальної сфери		Як часто батьки, діти яких мають особливі потреби звертаються за соціальною допомогою? Який формат має соціальна підтримка сім'ям? Наскільки часто соціальна підтримка виявляється позитивною для батьків? Що входить до соціальних послуг? Як часто спеціаліст в роботі із сім'єю, виокремлює роботу з дитиною? Чи наявні додаткові спеціалісти (дефектолог, логопед) в Центрі соціальних послуг?

ДОДАТОК Г.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ УЧНІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА ІНКЛЮЗИВНОЮ ФОРМОЮ

Дорога до успіху дитини з ООП залежить в першу ж чергу від батьків дитини та домашнього оточення в якому зростає дитина. Рідні та близькі мають надати дитині можливість розвиватися, набувати конкретних умінь та навичок. У вихованні дитини з ООП батькам слід дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Визнавайте дитину особистістю.
2. Приймайте її такою, якою вона є.
3. Дозволяйте дитині бути собою, зі своїми вадами, вразливими місцями та чеснотами. Підкреслюйте її сильні властивості.
4. Давайте змогу виконувати посильну роботу, проявляти самостійність.
5. Створюйте ситуації успіху.
6. Повірте в неповторність своєї дитини, у те, що вона єдина, унікальна, не схожа на жодну іншу і не є вашою копією.
7. Виявляйте свою любов до дитини, дайте їй зрозуміти, що любите її за будь-яких обставин.
8. Допмагайте дитині у професійному визначенні.
9. Вчасно проходите медичне обстеження та лікування.

У роботі з дітьми з ООП з метою корекції поведінки та особистісних проявів організовуються:

- Заняття з розвитку комунікативних навичок, ефективної соціальної взаємодії.
- Заняття з підвищення впевненості в собі.
- Заняття з зниження тривожності та подолання страхів.
- Заняття з розвитку навичок емоційної саморегуляції.
- Заняття з розвитку креативності.
- Заняття з розвитку асертивності.

Навчальний заклад, який впроваджує інклюзивну форму навчання, надає дитині з особливими потребами, по-перше, можливість здобути освіту відповідно до своїх індивідуальних здібностей; по-друге, вільно спілкуватися та займатися спільними справами зі своїми однолітками.

Школа з інклюзивною формою навчання – це заклад освіти, відкритий для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи інших особливостей. Тому вона повинна мати безбар'єрне навчальне середовище, адаптовані навчальні програми та плани, розроблені та опрацьовані методи та форми навчання.

Особливістю такого навчального закладу повинно бути залучення батьків до співпраці з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей.

ПОРАДИ БАТЬКАМ

- Дізнайтеся більше про порушення інтелектуального розвитку. Чим більше ви знаєте, тим краще ви зможете допомогти собі та вашій дитині.

- Заохочуйте вашу дитину до самостійності. Наприклад, допомагайте вашій дитині опанувати навички самообслуговування та побутові вміння. Доручайте вашій дитині виконувати повсякденну роботу.

- Розвивайте здібності вашої дитини. Дізнайтеся, що вивчає ваша дитина у школі. Спробуйте знайти можливість для того, щоб ваша дитина застосовувала ці знання вдома.

- Поговоріть з іншими батьками, діти яких мають порушення інтелектуального розвитку. Батьки можуть надати вам корисні поради та емоційну підтримку.

- Зверніться до школи і розробіть навчальний план, щоб задовольнити потреби вашої дитини. Підтримуйте зв'язок з вчителями вашої дитини.

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ ЩОДО РОБОТИ У КЛАСІ:

- Відчуйте атмосферу в класі - зверніть увагу на рівень шуму, на активність дітей, на взаємодію вчителя з учнями.

- Приєднайтеся до групової діяльності. Посидьте поруч з дітьми.

-Під час проведення занять давайте дітям певний час самим подумати над тією чи іншою проблемою і лише потім пропонуйте свою допомогу.

-Не соромтеся за потреби розпитувати членів педагогічного колективу.

-Не намагайтеся інтерпретувати дитячі роботи (малюнки, будівлі з кубиків, деревини тощо), даючи їм назви. Запитуйте малят, що вони зробили.

-Не говоріть про конкретних дітей з іншими дорослими, їхніми батьками чи членами сімей. Якщо у вас є запитання, коментарі або ви чимось стурбовані, зверніться до вчителя чи директора.

-Не обговорюйте поведінку дитини у її присутності.

-Розповідайте про свої ідеї та пропозиції членам педагогічного колективу, щоб вони могли використати їх у своїй роботі.

-Дотримуйтеся принципів керівництва класом і методів розв'язання проблем, визначених учителем.

-Працуйте з радістю тощо.

-Паралельно з цим і учителям надавалися відповідні рекомендації щодо активнішого залучення батьків.